

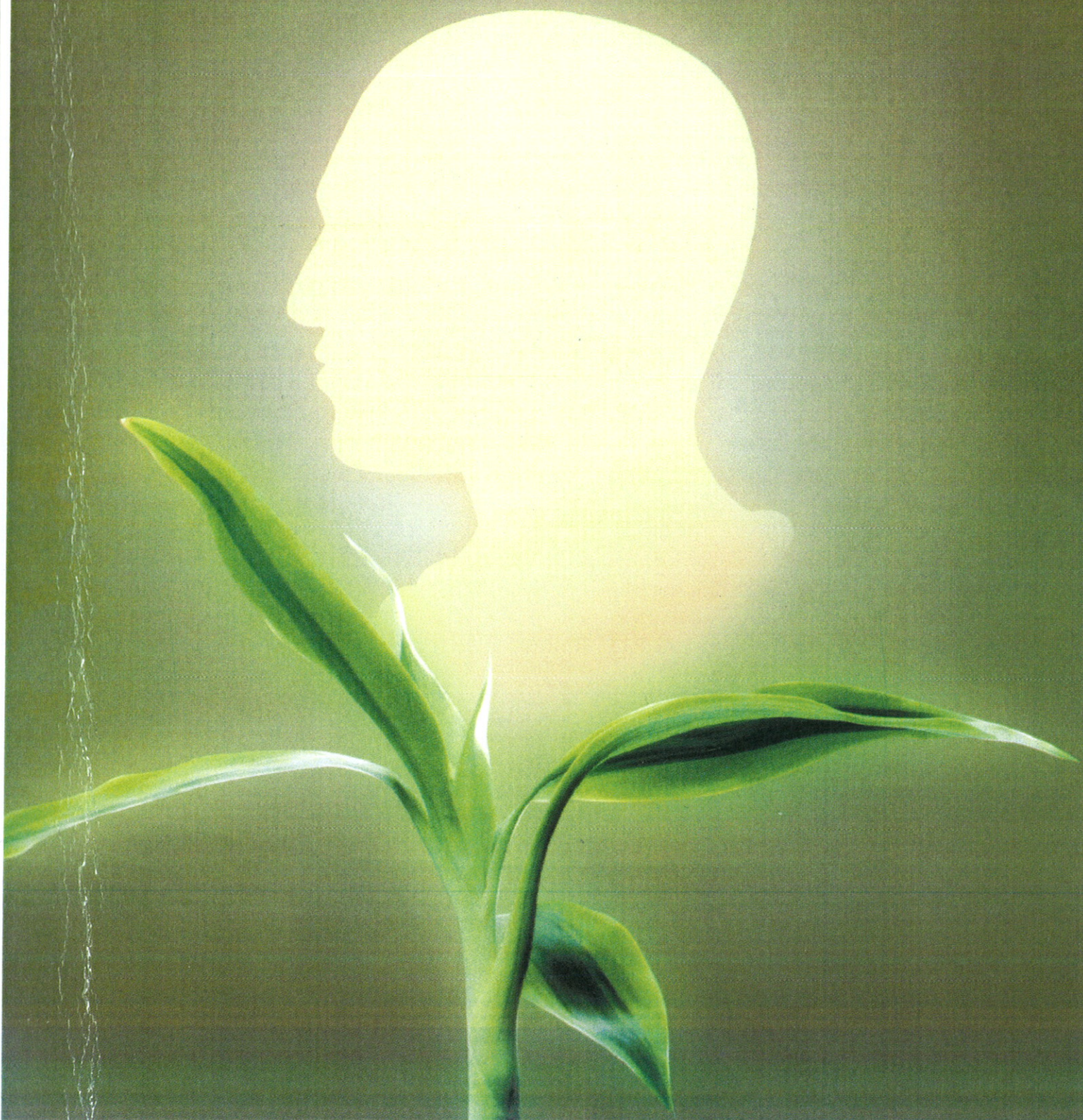

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603

| ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐

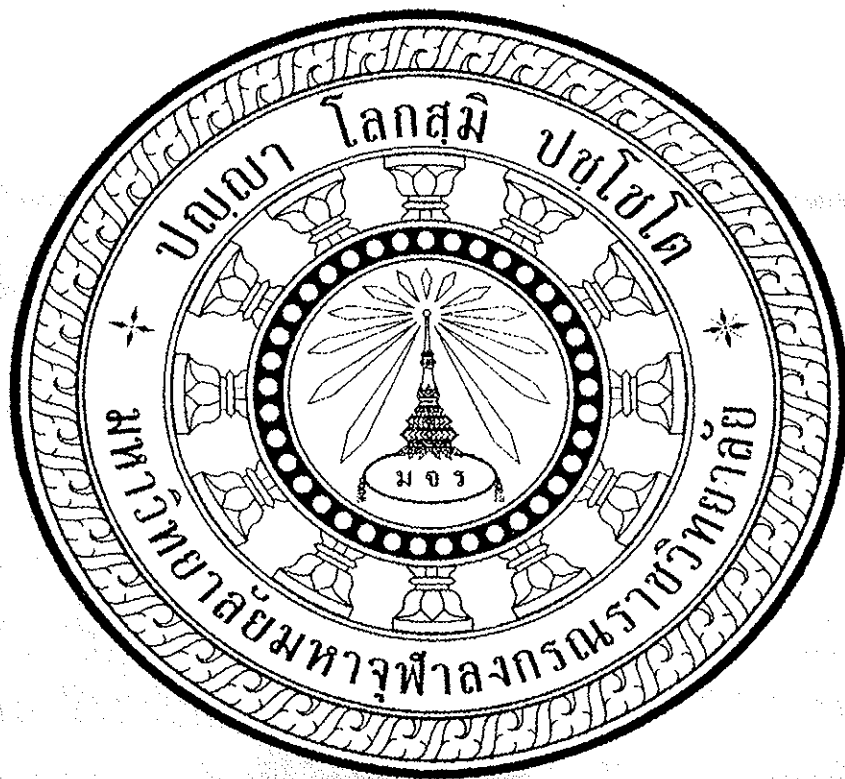

วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐

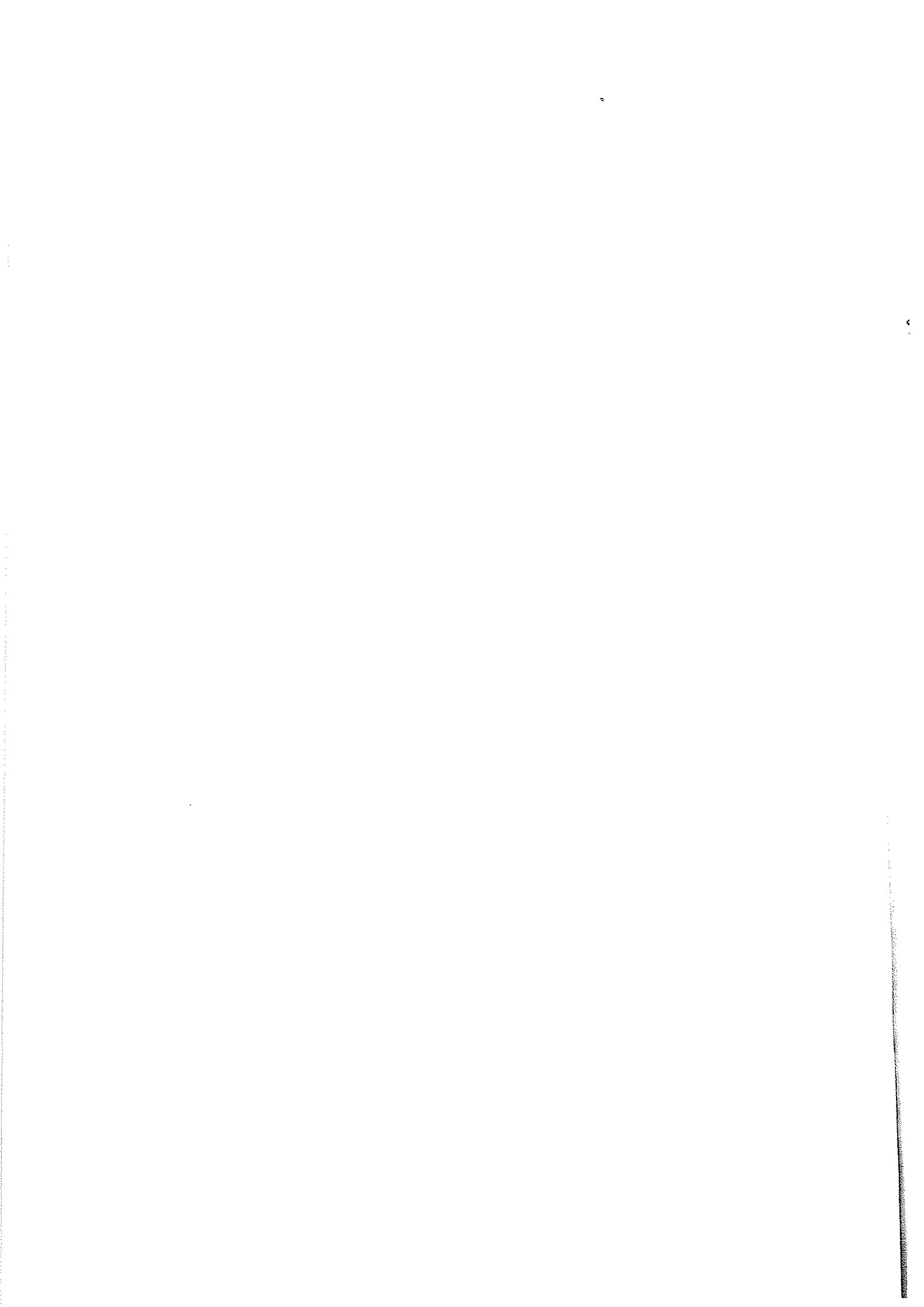

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ : ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐, โทรสาร : ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http : //gds.mcu.ac.th, e-mail : grads@mcu.ac.th

สารจากอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยถือสุภาษิตว่า “ปัญญา โลกสมบัติ
ปฐุไซโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” มีปณิธานในการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและ
คฤหัสถ์ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง มีวิสัยทัศน์ที่จะผลิตคนดีและเก่งอย่างมี
สมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ บริการวิชาการอย่างมีคุณภาพ
เราจึงสรุปออกมาเป็นปรัชญาว่า ศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์
สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม เรามีพันธกิจในการผลิตบัณฑิต วิจัยและพัฒนา ส่งเสริม
พระพุทธศาสนา และบริการวิชาการแก่สังคม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เราได้รับเลือก
ให้เป็นสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ โดยในการประชุมชาวพุทธนานาชาติ
เนื่องในวันวิสาขบูชา เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้
จัดตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ โดยตั้งอยู่ที่ มหาวิทยาลัย มหจุฬา-
ลกรณราชวิทยาลัย งานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นงานหลักของมหาวิทยาลัยเรา

บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนสำคัญที่ผลิตงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาโดยนิติตเขียน
วิทยานิพนธ์ ซึ่งแต่ละปีก็จะคัดเลือกวิทยานิพนธ์ดีเด่นจัดพิมพ์เผยแพร่ในงานประสาท
ปริญญา คณาจารย์เขียนตำราประกอบการศึกษา จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม ต่อมาได้
ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ จัดพิมพ์ถึงปีที่ ๓ แล้ว ซึ่งในปี
จัดพิมพ์พร้อมกัน ๔ ฉบับ คณาจารย์และนิสิตระดับปริญญาเอกสาขาพระพุทธศาสนา
ได้ช่วยกันเขียนบทความทางพระพุทธศาสนา ขออนุโมทนาในความวิริยะอุตสาหะของ
คณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตของบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้จัดทำวารสาร
อย่างต่อเนื่อง เพื่อบริการวิชาการแก่สังคม

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

วารสาร “บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์” ฉบับนี้ เป็นปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๐ ซึ่งในปี ๒๕๕๐ นี้ทางทีมงานจัดทำวารสาร ได้ดำเนินการขอบทความจาก คณาจารย์ และนิสิตปริญญาเอก ออกพร้อมกัน ๔ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม - มีนาคม ๒๕๕๐ ฉบับที่ ๒ เดือนเมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๐ ฉบับที่ ๓ เดือนกรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๐ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๐ สำหรับฉบับที่ ๓ นี้มีคณาจารย์ เสนอบทความทางพระพุทธศาสนา คือ

พระมหาทวี มหาปญโญ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย เขียนบทความเรื่อง “สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคล” ท่านได้แยกแยะให้เห็นวัตถุมงคลต่างๆ เช่น พระเครื่อง เครื่องราง ของขลัง ที่ชาวพุทธในปัจจุบันมีความเชื่อถืออยู่ แล้วนำเข้าสู่มงคล ในพระพุทธศาสนา คือมงคล ๓๘ ประการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันออก (บาลี-สันสกฤต) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เขียนบทความเรื่อง “พระไตรปิฎก : บันทึกชีวิตอินเดียสู่วิถีชีวิตไทย” ท่านได้ชี้ให้เห็นว่า วิถีชีวิตของชาวไทย ถ่ายทอดมาจากวิถีชีวิตของชาวอินเดีย โดยผ่านทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา

อาจารย์รังษี สุทนต์ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย เขียนบทความเรื่อง “เมื่ออ้างตำราหรือคัมภีร์ต้องเชื่อ” ต่อเนื่องจากเรื่อง “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” ที่ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ฉบับที่ ๓ นำเสนอการเปรียบเทียบ ข้อความในคัมภีร์กับโบราณวัตถุต่างๆ ชักนำไปเชื่อถือคัมภีร์พระพุทธศาสนา

อาจารย์ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย เขียนบทความเรื่อง “สหวิทยาการในชาดก” ท่านเขียนเรื่องวิชาการแขนงต่างๆ ที่ปรากฏในชาดก นำเสนอ มุมมองชาดกอีกแนวหนึ่ง ซึ่งมีความเห็นอิสระตามแนวตะวันตก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชวนะ ภวกานันท์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขียนบทความเรื่อง “การจัดการคุณภาพภาพยนตร์ไทย ตามนโยบายรัฐบาลปี พ.ศ.๒๕๔๖-๒๕๔๙ : หลักการวิถีพุทธ” ซึ่งท่านสรุปจากงานวิจัยที่เสนอหลักการจัดการคุณภาพภาพยนตร์ไทยตามหลักการวิถีพุทธ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชัย ศรีนอก หัวหน้าภาควิชา คณะครุศาสตร์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เขียนบทความเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบูชาัญญในกฎทันตสูตร” ท่านเขียนเรื่องการบูชาัญญของชาวฮินดู การบูชาัญญตามหลักพระพุทธศาสนา ผ่านกฎทันตสูตร ชาวไทยบางกลุ่มได้รับการบูชาัญญมาปฏิบัติ แต่ได้ปรับจากการฆ่ามาเป็นการบวงสรวง

อาจารย์ประพันธ์ ศุภพร อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย เขียนบทความเรื่อง “กระบวนการทัศน์การพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)” ท่านเขียนเรื่องการพัฒนาแบบองค์รวม นำเสนอกระบวนการทัศน์ของนักวิชาการตะวันตก แล้วนำเข้าสู่กระแสแนวคิดแบบองค์รวมในสังคมไทย ซึ่งปรากฏในงานของท่านพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ โดยเน้นที่พระพรหมคุณาภรณ์

นางสาวพิชญ์รัชต์ บุญช่วย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้เขียนบทความเรื่อง “กระบวนการสร้างภavana ๔ โดยใช้หลักไตรสิกขา” โดยสรุปจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท

เราหวังว่าวารสารบัณฑิตศึกษาฉบับนี้ จะนำเสนอความรู้เรื่องทางพระพุทธศาสนา และสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นแก่ผู้สนใจใฝ่รู้ ตามความสามารถและกำลัง

สารบัญ

หน้า

สารจากอธิการบดี

บทบรรณาธิการ

สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคล..... ๑

พระมหาทวี มหาปัญญา

พระไตรปิฎก : บันทึกชีวิตอินเดียนสู่วิถีชีวิตไทย..... ๑๑

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ

เมื่ออ้างตำราหรือคัมภีร์ต้องเชื่อ..... ๒๒

อาจารย์รังษี สุหนด

สหวิทยาการในชาดก..... ๔๕

อาจารย์ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

การจัดการคุณภาพภาพยนตร์ไทยตามนโยบายรัฐบาล

ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ - ๒๕๔๙ : หลักการวิถีสู่พุทธ..... ๕๙

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวนะ ภวกานันท์

ศึกษาวิเคราะห์การบูชาัญญาในกฎทนต์สูตร..... ๗๙

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชัย ศรีนอก

หลักการวิจัยกระบวนการทัศน์การพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)..... ๑๑๑

อาจารย์ประพันธ์ ศุภษร

กระบวนการสร้างภavana ๔ โดยใช้หลักไตรสิกขา..... ๑๕๓

นางสาวพิชญ์รัชต์ บุญช่วย

สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคล

พระมหาทวิ มหาปญโญ

ป.ธ.๙, พธ.บ. (ปรัชญา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา),

M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

ความเชื่อ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจและการยอมรับ นับถือ เชื่อมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลใดมาสนับสนุนหรือพิสูจน์ ทั้งนี้บางอย่างอาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ

นักวิชาการได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อไว้ ดังต่อไปนี้

จรัส พยัคฆราชศักดิ์^๑ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อไว้พอสรุปได้ว่า มนุษย์จำเป็นต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อโดยมีอาจขาดความเชื่อได้ ชีวิตมนุษย์มีทั้งสิ่งที่มองเห็นได้ เข้าใจได้ และพิสูจน์ได้ ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจทำให้เกิดความสบายใจ และความเชื่อทำให้มนุษย์บรรลุถึงความสำเร็จได้

บุญลือ วันทายนต์^๒ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความเชื่อไว้ สรุปได้ว่า ความเชื่อมีความสัมพันธ์กลมกลืน เกื้อกูล สนับสนุน ควบคู่กับชีวิตมนุษย์มาเป็นเวลานาน

^๑ จรัส พยัคฆราชศักดิ์, พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔.

^๒ บุญลือ วันทายนต์, สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย = Society and Thai Local Culture. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๖๓๙), หน้า ๔๗.

แม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าและมีอิทธิพลต่อชีวิตมากขึ้นแต่มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธความเชื่อทางไสยศาสตร์และคาถาอาคมที่มีอยู่ได้ จึงยอมรับค่านิยมในการปฏิบัติต่อความเชื่อในรูปแบบต่างๆ

วิทย์ พิณคันเงิน^๓ ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มนุษย์โดยทั่วไปต้องการความปลอดภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจมาตั้งแต่เด็กด่าบรพ์ ความเชื่อต่างๆ นั้นมักได้รับคำบอกเล่าจากคนรุ่นก่อนว่ามีอำนาจลึกลับที่จะช่วยคุ้มครองรักษาตน จึงมีการประกอบพิธีขึ้น เพื่อแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำให้เกิดเหตุร้ายและช่วยให้เกิดผลดีได้ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีปีศาจ วิญญาณ บรรพบุรุษ ที่มีอยู่ในสังคมนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่จะปรับปรุงคนให้เจริญขึ้น

วัตถุมงคล: ความหมายและประเภท

วัตถุมงคล เป็นเรื่องของความเชื่อ ศรัทธาในสิ่งของซึ่งอาจเป็นทางด้านศาสนา หรืออาจเป็นตามสมัยนิยมก็ได้ วัตถุมงคลจะมีมากมายในสังคมไทย เช่น พระเครื่อง ปลัดขิก ผ้ายันต์ ตะกรุด มืดหมอ องค์กรที่เป็นทางศาสนาอื่นๆ เช่น พระพรหม พระตรีมูรติ พระราหู และที่กำลังนิยมกันมาในตอนนี้ก็เป็นทำวจตุคามรามเทพ

คำว่า วัตถุมงคลที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งหมายถึงพระเครื่อง^๔ เพราะเห็นว่าเป็นคำที่ไพเราะเหมาะสม^๕ และถือว่าการเกิดพระเครื่องเป็นการนำเอาสิ่งที่เป็นพุทธคุณเข้าผสมผสานกับความเชื่อที่เป็นไสยขาว ทำให้กลายเป็นวัตถุสำเร็จรูปที่รวมของบรรดาของขลังทั้งมวลให้อยู่ในวัตถุเดียวกัน^๖

^๓ วิทย์ พิณคันเงิน, ความเป็นมาของมนุษยชาติ, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓๙.

^๔ ศรีศักร วัลลิโภคม, พระเครื่องในเมืองสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๒๗), หน้า ๔๙.

^๕ พระมหาเชิด เจริญรัมย์, พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีทัศนคติของนักวิชาการพุทธศาสนา ในสถาบันอุดมศึกษา, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

^๖ เสรี เสรีสุนิต, การศึกษาพระพิมพ์ดินเผากรุณาคุณ จังหวัดมหาสารคาม, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘.

คำที่เกี่ยวข้องกับวัตถุมงคลสามารถสรุปได้ดังนี้

พระเครื่อง หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่ถือเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย เดิมเรียกว่าพระพิมพ์ โดยจะหมายรวมถึงเหรียญพระเกจิอาจารย์ต่างๆ ผู้มีวัตรปฏิบัติเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป ที่จัดสร้างด้วยวัสดุต่างๆ เช่น ชินผง และว่าน เป็นต้น โดยการสร้างอาจมีจุดประสงค์ต่างๆ กันออกไป^๙

เครื่องราง หมายถึง ของที่นับถือว่าป้องกันอันตราย^{๑๐} เป็นของที่มนุษย์สร้างขึ้น และเชื่อว่ามีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งที่ต้องการได้ เช่น ความอยู่ยงคงกระพัน มีเสน่ห์ มีโชคลาภ แคล้วคลาด เป็นต้น^{๑๑} บางท่านหมายรวมเอาวัตถุต่างๆ ที่หายาก นิยมกันว่าเป็นของกายสิทธิ์ เช่น เหล็กไหล ว่าเป็นเครื่องรางด้วย^{๑๒}

ของขลัง หมายถึง ของที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่าอาจดลบันดาลให้สำเร็จได้ดังประสงค์ เป็นวัตถุที่มีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวแล้ว ไม่ต้องปลุกเสกอีก เช่น ไพรดำ ว่าน แร่ เป็นต้น^{๑๓}

พระราชวรมุนีให้ความหมายของวัตถุมงคลไว้ว่า **วัตถุมงคล** (Mangalavatthu) amulet, talisman ; fetish ; luck piece ; charm ; good luck charm^{๑๔} ได้แก่ เครื่องราง และ/หรือยันต์ สิ่งของคนนับถือโดยปราศจากเหตุผล เหรียญนำโชค เครื่องรางของขลัง และสิ่งที่น่าโชคดีมาให้

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๗๐.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๙๓.

^{๑๑} ป. รัตนปัญญา, สอนเด็กไม่ให้เชื่อโชคลางของขลัง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไอเดียนส์ไตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^{๑๒} ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์, พระเครื่อง, (กรุงเทพฯ : กองการพิมพ์สำนักสลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๑๔), หน้า ๑.

^{๑๓} ศักดิ์ สุริยัน, พระกริ่ง พระปิดตาที่สำคัญและเครื่องรางของขลัง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๑๔} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๔๐๒.

วัตถุมงคลในความหมายของพระราชวรมุนี จึงให้ความหมายที่ครอบคลุมทั้ง พระเครื่อง และเครื่องรางของขลังทุกชนิด

สรุปความหมายของวัตถุมงคลได้ว่า หมายถึงสิ่งของทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และสิ่งของที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นตามความเชื่อว่าจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ความเป็นสิริมงคล โชคลาภ หรือเป็นเครื่องป้องกันอันตรายต่างๆ ซึ่งได้แก่ พระเครื่อง เครื่องรางและของขลังชนิดต่างๆ

วัตถุมงคลที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น สามารถแบ่งได้อย่างกว้างๆ เป็น ๒ ประเภท^{๑๑} คือ

๑. ประเภทเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ

เป็นวัตถุมงคลที่ได้มาจากธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่มีการสรรค์สร้างซึ่งถือว่ามีดีในตัวและเทวดารักษา ได้แก่ เหล็กไหล คัดต่างๆ เขากวางคูด เขี้ยวหมูตัน เขี้ยวเสือกลาง เก้าวลัย เป็นต้น

๒. ประเภทที่มนุษย์ปรุงแต่งสร้างขึ้น จำแนกตามวัสดุได้ ๔ ประเภท คือ

๒.๑ ประเภทเนื้อดิน สร้างจากองค์ประกอบของดินเป็นหลัก เช่น พระพิมพ์ หรือพระเครื่องที่ค้นพบจากกรุต่างๆ ในสมัยโบราณ

๒.๒ ประเภทเนื้อผง สร้างจากผงปูนเปลือกหอยผสมกับผงอิทธิ เกษร ดอกไม้บูชาพระ หรือผงใบลานที่เผาไฟเป็นแท่งถ่านกับวัสดุอย่างอื่น

๒.๓ ประเภทเนื้อชิน สร้างจากโลหะธาตุต่างๆ เช่น ชินเงิน ชินตะกั่ว นวโลหะ ตลอดจนทองคำ สำริด เงิน นาค ทองแดง เป็นต้น

๒.๔ ประเภทเขี้ยวกระดูก สร้างจากเขี้ยวกระดูกของสัตว์ต่างๆ ตลอดจน งามไม้ เมล็ดพันธุ์พืช เปลือกไม้ต่างๆ นำมาแกะสลักอีกชั้นหนึ่ง

ความแตกต่างระหว่างวัตถุมงคลภายนอกกับสภาวะในพระพุทธรูปศาสนา

พระพุทธรูปศาสนามีสิ่งที่สำคัญสูงสุด ๓ ประการ คือ พระพุทธรูปเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ โดยท่านเปรียบเทียบความไว้ว่า “เป็นรัตนะ แปลว่า ดวงแก้ว คือ ของวิเศษหรือของ

^{๑๑} ประชุม กาญจนวัฒน์, ภาพพระเครื่อง เล่ม ๑-๒, (กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์, ๒๕๓๖),

มีค่ามากหรือของประเสริฐที่สุด เรียกรวมทั้ง ๓ ว่า ตรีรัตนะ หรือไตรรัตน์หรือรัตนตรัย แปลว่า แก้ว ๓ ดวง หรือแก้ว ๓ ประการ บางทีเรียกพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่า วัตถุหรือสิ่งวิเศษและเรียกรวมว่าวัตถุตตยะ คือ วัตถุ ๓ รัตนะ ๓ หรือวัตถุ ๓ ดังกล่าวนี้เป็นสรณะ และเรียกรวมว่า สรณตรัยหรือไตรสรณะ แปลว่า ๓ ที่พึ่งหรือ ๓ สรณะ”^{๑๔}

คำว่า **สรณะ** ในพุทธศาสนามีความหมายเป็น ๒ นัย คือ ที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยว ที่ยืน ๑ และกำจัด เช่น ฆ่า ทำลาย ซึ่งภัยคือความกลัว ตลอดจนกำจัดทำลายทุกข์ ทุกติภาพ และกิเลสสิ่งเศร้าหมอง ๑^{๑๕}

เหตุที่พระรัตนตรัยได้ชื่อว่าเป็นสรณะ ท่านอธิบายว่า

ก. พระพุทธเจ้า ชื่อว่า สรณะ เพราะกำจัดทำลายภัยของสัตว์ทั้งหลายด้วยการชักนำสรรพสัตว์ให้หันเหเข้าไปในสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์และชักนำให้พ้นออกมาเสียจากสิ่งซึ่งไม่เป็นประโยชน์

ข. พระธรรม ชื่อว่า สรณะ เพราะชักจูงสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นขึ้นมาจากความกัณดารในสังสารภพและด้วยการให้ความอบอุ่นใจคลายทุกข์

ค. พระสงฆ์ ชื่อว่า สรณะ เพราะทำให้สลักการะ (เช่น การถวายเป็นต้น) ที่ทำแม้เพียงเล็กน้อยก็ให้ได้ผลไพบูลย์โดยเฉพาะ”^{๑๖}

การถึงสรณะดังกล่าวมานี้ เป็นการขจัดภัย ให้ความคุ้มครอง กำจัดกิเลส หม่นหมองใจและบันดาลให้เกิดประโยชน์ คืออำนาจผลและอานิสงส์แก่ผู้ถึงสรณะนั้นๆ^{๑๗} ซึ่งผลและอานิสงส์นั้น ท่านกล่าวว่า สรณคมนี่ที่เป็นโลกียให้อารักขาคุ่มครอง ไม่ต้องหวาดกลัวต่อภัยอันตรายบ้างอำนาจผลเป็นโภคสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์บ้าง เป็น

^{๑๔} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานิสงส์ไตรสรณคมน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวพร, ๒๕๒๙), หน้า ๔-๕.

^{๑๕} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานิสงส์ไตรสรณคมน์**, หน้า ๖๒-๖๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

ภวสัมปทา คือ ชักพาให้เกิดในสุคติภพบ้าง ส่วนสรวงคมน์ที่เป็นโลกุตตร ก็อำนวยความสะดวกเป็นวิมุตตายนะ ให้บรรลุอริยผล ๔ จนถึงบรรลุพระอรหัตตผล^{๑๔}

โดยแท้จริงแล้ว โดยธรรมชาติมนุษย์ย่อมหวาดสะดุ้ง กลัวภัยที่ตนไม่รู้จักและมองไม่เห็นมาแต่ดึกดำบรรพ์ ดังปรากฏในธรรมบท^{๑๕}ว่า

พหู เว สรณํ ยนฺติ	ปพฺพทานิ วนานิ จ
อารามรูกฺขเจตฺยานิ	มनुสฺสา ภยตชฺชิตา
เนตํ โข สรณํ เขมํ	เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคฺคม	สพฺพทูกฺขา ปมฺจุจฺติ.
โย จ พุทฺถณฺจ ธมฺมณฺจ	สงฺฆณฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ	สมฺมปฺปณฺณาย ปสฺสตี
ทูกฺขํ ทูกฺขสมฺมปฺปาทํ	ทูกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยณฺจฏฺฐจฺจิกิํ มคฺคํ	ทูกฺขุปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ	เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคฺคม	สพฺพทูกฺขา ปมฺจุจฺติ.

แปลว่า

“มนุษย์เป็นอันมากแล ถูกภัยคุกคามแล้วย่อมถึงภูเข ป่า อาราม และรูกขเจตีย์ ว่าเป็นที่พึ่ง สรณะนั้นแลไม่เกษม สรณะนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัยสรณะนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนบุคคลใด ถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่า เป็นที่พึ่ง ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความก้าวล่วงทุกข์ และ มรรค มีองค์ ๘ อันประเสริฐ อันยังสัตว์ให้ถึงความสงบแห่งทุกข์ ด้วยปัญญาชอบ สรณะนั้นแลเกษม สรณะนั้นอุดม เพราะบุคคลอาศัยสรณะนั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

อนึ่ง ในทัศนะของพระพุทธศาสนา สิ่งที่เป็นมงคลไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับการยึดถือ แต่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติชอบของเราเองตามมงคลสูตร ๓๘ ประการ^{๒๐} คือ

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘

^{๑๕} พุ.ธ. ๒๕/๑๑๘ - ๑๙๒/๙๒.

^{๒๐} พุ.พ. ๒๕/๑ - ๑๓/๓ - ๕, พุ. ส. ๒๕/๒๖๒ - ๒๗๑/๓๘๕ - ๓๘๖.

การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ๑ การอยู่ในถิ่นอัน
 สมควร ๑ เคยทำบุญมาก่อน ๑ การตั้งตนชอบ ๑ ความเป็นพหูสูต ๑ การรอบรู้ใน
 ศิลปะ ๑ มีวินัยที่ดี ๑ กล่าววาจาอันเป็นสุภาสิต ๑ การบำรุงบิดามารดา ๑ การสงเคราะห์
 บุตร ๑ การสงเคราะห์ภรรยา ๑ การทำงานไม่ให้คั่งค้าง ๑ การให้ทาน การประพฤติธรรม
 ๑ การสงเคราะห์ญาติ ๑ ทำงานที่ไม่มีโทษ ๑ ละเว้นจากบาป ๑ สำรวมจากการดื่มน้ำเมา
 ๑ ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ๑ มีความเคารพ ๑ มีความถ่อมตน ๑ มีความสันโดษ ๑
 มีความกตัญญู ๑ การฟังธรรมตามกาล ๑ มีความอดทน ๑ เป็นผู้ว่าง่าย ๑ การได้เห็น
 สมณะ ๑ การสนทนาธรรมตามกาล ๑ การบำเพ็ญตบะ ๑ การประพฤติพรหมจรรย์ ๑
 การเห็นอริยสัจ ๑ การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ๑ มีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๑ มีจิต
 ไม่เศร้าโศก ๑ มีจิตปราศจากกิเลส ๑ มีจิตเกษม ๑

จะเห็นว่า การถึงสรณะในพระพุทธศาสนา ก็คือการมีจิตใจศรัทธาเลื่อมใสและ
 ประพฤติต่อพระรัตนตรัยด้วยความศรัทธาเลื่อมใสทั้งทางกายและวาจา และจิตใจโดย
 प्रารภคุณของพระรัตนตรัยทั้ง ๓ ประการเป็นหลัก มีจิตใจระลึกถึงอยู่เสมอ การถึง
 พระรัตนตรัยเป็นสรณะเช่นนี้ย่อมปกป้องคุ้มครองต่อภัยอันตรายทั้งหลายได้ ทั้งยังให้
 ได้รับสิ่งที่ปรารถนาไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติทุกประการ
 จะเห็นว่าการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะดังกล่าวนี้ ไม่มีเรื่องการถือเครื่องรางของขลังว่า
 เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นวัตถุมงคลเลย เป็นการถือในลักษณะเป็นอนุสสติ คือ เครื่องระลึก
 ถึงในทางดีงาม หรือคุณธรรมต่างๆ แล้วได้อานิสงส์ คือการปกป้องจากภัยอันตราย
 หายสะตุ้งกลัวต่อภัย

สรุปได้ว่าความแตกต่างระหว่างการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะกับการยึดถือ
 วัตถุมงคลเป็นสรณะนั้นอยู่ที่การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เราปรารถนาพระพุทธรูป
 ธรรมคุณ สังฆคุณ เป็นอารมณ์ หรือเป็นเครื่องระลึกถึงอันเป็นเหตุให้เรามีโอกาสใน
 การพัฒนากายและจิตของเราไปในทางเป็นบุญกุศลยิ่งขึ้น แต่การถือวัตถุมงคลเป็น
 สรณะนั้นเรายึดถือในด้านความขลังความศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก ต้องประพฤติตามหลักเกณฑ์
 พิธีกรรมตามแบบไสยศาสตร์อย่างเคร่งครัด เป็นเหตุให้เราติดหลงอยู่ในสิ่งนั้นๆ เป็นการ
 ยากในการที่จะพัฒนากายและจิตให้สูงขึ้นจึงไม่ใช่สรณะที่พึงที่เกษมปลอดภัยอย่างแท้จริง

เพราะเรายังห่วงไหว ไม่รอดพ้นจากทุกข์ไปได้ ไม่เหมือนการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่ทำให้เราได้ถึงความเกษมปลอดภัยอย่างแท้จริง

สิ่งที่คนในสังคมไทยควรเชื่อ

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ ซึ่งชาวพุทธต้องมีศรัทธาคือความเชื่อเป็นต้นนำในการปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นสิ่งที่สังคมไทยควรเชื่อควรเป็นสิ่งเหล่านี้คือ

๑) เชื่อโดยตรงต่อเหตุผล และด้วยความเป็นผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล ข้อนี้ ย่อมทำให้ความเชื่อมีพอเหมาะพอสม ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และเคียงคู่กันไปกับ ปัญญา พุทธมามกะถือกันเป็นแบบฉบับว่า การเชื่อมงาย เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจตุรวมแห่งความนับถือของพุทธมามกะนั้น เป็นผู้รู้และดำเนินไป ตามหลักแห่งการใช้เหตุผล จึงเป็นผู้กำจัดการมงายของโลก

๒) เชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ได้บ่มพระองค์เองมาเป็นเวลาเพียงพอ จนสามารถ ลูถึงด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์ มีความสะอาด ความสว่างและความสงบเย็น ได้จริง เมื่อได้พิจารณาดูประวัติแห่งคำสอนและการกระทำของพระองค์แล้ว คนทุกคน แม้กระทั่งผู้ที่ไม่นับถือพระองค์ก็ย่อมเห็นได้ทันทีว่า พระองค์เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความ สะอาด ความสว่าง และความสงบถึงที่สุด จนสามารถสอนผู้อื่นในเรื่องนี้ ธรรมะ ที่พระองค์ได้ทรงบรรลุนั่นเอง ทำพระองค์ให้ได้นามว่า “พระพุทธเจ้า”

๓) เชื่อว่า พระธรรม ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุนำมาสอนนั้น คือความจริงอันตายตัวของสิ่งทั้งปวง อันมีอำนาจที่จะบันดาลสิ่งทั้งปวงให้เป็นไปตามกฎนั้น และ โดยเฉพาะที่มีค่าต่อมนุษย์มากที่สุด ก็คือ กฎความจริงที่รู้แล้วสามารถทำผู้นั้นให้ปฏิบัติ ถูกในสิ่งทั้งปวง และ พ้นทุกข์สิ้นเชิง พระธรรมนี้มีอยู่ สำหรับให้มนุษย์เรียนรู้และ ทำตาม จนได้รับผลจากการกระทำเป็นความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ทั้งทางกาย และ ทางใจ

๔) เชื่อว่า พระสงฆ์ คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดี มีโอกาสก่อนใคร ในการได้รู้ ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรม ถึงขนาดที่พ้นจากทุกข์ ยิ่งกว่าคนธรรมดา ด้วยความแนะนำของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการนับถือ และถือเอา เป็นตัวอย่าง และเป็นที่น่าพิศมุนของผู้ที่ประสงค์จะได้บุญ

๕) เชื่อว่า โลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้าง หรือ คอยบังคับให้เป็นไป หากแต่เป็นสิ่งที่หมุนเวียนไปเองตามกฎของสังขารธรรม คือกฎกรรมชาติ อันประจำอยู่ในส่วนต่างๆ ที่ประกอบ กันขึ้นเป็นโลก

๖) เชื่อว่า มนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรม หรือการกระทำของตนเอง เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก และความทุกข์ แล้วแต่ว่าเขาได้ทำไว้อย่างไรในขณะที่แล้มาแล้วทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นเครื่องปรุงแต่งตัวเอง บังคับความเป็นไปของตัวเองโดยเด็ดขาด จนกล่าวได้ว่า เรามีกรรมนั้นแหละเป็นตัวเราเอง ถ้าเราอยากมีหรืออยากอยู่ในโลกที่งดงาม เราก็ต้องทำกรรมดีโดยส่วนเดียว

๗) เชื่อว่า ตัวแท้ของศาสนานั้น คือตัวการกระทำที่ถูกต้อง ตามกฎแห่งความจริง จนได้รับผลของการกระทำ เป็นความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบ จริงๆ ทำให้เป็นเพียงการสวดร้องท่องบ่น วิงวอน บวงสรวง

สรุป

ความเชื่อของมนุษย์มีพื้นฐานจากครอบครัว สภาพสิ่งแวดล้อม และสังคม การจะพัฒนาความเชื่อของมนุษย์ให้เป็นประโยชน์ต่อแนวคิดและวิธีการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ จะต้องกระทำพร้อมกันหลายๆ ด้าน โดยเริ่มตั้งแต่การให้การศึกษ การพัฒนาความเชื่อให้เกิดเป็นมาตรฐานและประโยชน์ต่อการพัฒนางานและคุณภาพของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ความเชื่อที่ได้รับการพัฒนาจนเป็นแนวคิดจะช่วยส่งเสริมความเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามโลกาภิวัตน์

สำหรับสังคมไทย นอกเหนือไปจากอิทธิพลด้านวัตถุที่ควบคู่ไปกับความเจริญเติบโตและพัฒนาการในด้านต่างๆ แล้ว ปรากฏว่าอิทธิพลด้านความเชื่อในอัฐมมงคลก็มีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้น และมากขึ้นเป็นลำดับ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าในการดำเนินชีวิตของคนไทยปัจจุบันนี้ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิชาตญาณของมนุษย์ที่เมื่อใดก็ตามที่รู้สึกถึงความไม่แน่นอนและไม่มั่นคงในชีวิตและและทรัพย์สินแล้วย่อมต้องพยายามหาหลักประกันให้กับตัวเอง

จากกระแสที่มาแรงของวัตถุมงคลในสังคมไทยปัจจุบัน ได้ก่อให้เกิดความคิดหลากหลายขึ้นในสังคม ซึ่งกระแสความคิดพอสรุปได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ ๑) กลุ่มที่ยอมรับในเรื่องของวัตถุมงคลและให้ความสำคัญต่อวัตถุมงคลอย่างยิ่ง ๒) กลุ่มที่ไม่ยอมรับในเรื่องวัตถุมงคลและปฏิเสธในทุกกรณีที่เกี่ยวข้องกับวัตถุมงคล และ ๓) กลุ่มที่เป็นกลางๆ หรือกลุ่มที่ประนีประนอม ซึ่งจะยอมรับบ้างในบางกรณีที่มีประโยชน์ เช่น การให้ผลทางจิตวิทยาและจะปฏิเสธในกรณีที่เป็นเรื่องมงายไร้เหตุผล ซึ่งความหลากหลายทางความคิดนี้เองยังเป็นข้อถกเถียงกันว่าดีหรือไม่ดีสำหรับสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเมืองพุทธ

กระแสจิตตธรรมเทพในฐานะวัตถุมงคลรุ่นใหม่ซึ่งมีมาตั้งแต่ต้นปี ๒๕๔๙ จนถึงวันนี้ก็ยังเป็นไปอยู่เพราะมีศรัทธาและการตลาดเป็นเครื่องรองรับอยู่ สิ่งนี้เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจริงของสังคมไทยในเรื่องของความเชื่อที่มีต่อวัตถุมงคลและเราสามารถสรุปได้หรือไม่ว่ากระแสวัตถุนิยมนี้เองเป็นเครื่องสะท้อนชีวิตให้เห็นว่าสังคมไทยที่เรามองว่าเป็นสังคมพุทธที่สงบร่มเย็นในอดีตนั้นได้กลายเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความรีบเร่งแข่งขัน และกลายเป็นสังคมที่ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจนทำให้คนในสังคมต้องหันไปเพื่อวัตถุมงคลเพื่อสร้างความมั่นคงและปลอดภัยให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินแก่ตนเอง

อย่างไรก็ดี ในฐานะที่คนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน มีความเคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ควรยึดมั่นในอุปาสากรรม ๕ ประการ^{๒๑} คือ

๑. มีศรัทธา
๒. มีศีล
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล คือ มุ่งหวังจากการกระทำและการงาน มิใช่จากโชคกลางและสิ่งที่ไม่แน่นอนว่าขลังศักดิ์สิทธิ์
๔. ไม่แสวงหาทักษิไถณ์ภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา
๕. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

^{๒๑} อด. ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐.

ค
ค
ช
ช
ด
นี้
พ
ค
เ
ค
เ
เ

พระไตรปิฎก : บันทึกชีวิตอินเดียสู่วิถีชีวิตไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ร.พ. บรรจบ บรรณรุจิ

ป.ธ.๙, พธ.บ., อ.ม., Ph.D.

อาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันออก (บาลี-สันสกฤต)

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความสำคัญ

พระไตรปิฎก เป็นคำไทยที่ใช้แทนคำ **ติปิฎก** หรือ **เตปิฎก** ในภาษาบาลี และคำ **ตรีปิฎก** ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมีความหมายว่า ๓ ปิฎก

ปิฎก หรือ ปิฎก คือสิ่งของเครื่องใช้ใส่ของให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ชนิดหนึ่งของคนอินเดียประเภท ตะกร้า กระบุง หีบ หรือ ตู และยังใช้หมายถึง ตำราได้ด้วย พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้คำนี้ในความหมายว่าเป็นตำรา ดังที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร ตอนหนึ่งความว่า “มา ปิฎกสมุปทานเน” * อย่าเชื่อโดยอ้างตำรา และน่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ จึงมีการเลือกคำว่า ปิฎก หรือ ปิฎก ใช้เป็นหลักในการจัดคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่ใหญ่แล้วเรียกว่า **ติปิฎก** หรือ **เตปิฎก** หรือ **ตรีปิฎก**

ความเป็นมา

เดิมทีเดียวคำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า **ธรรม** ต่อมาเมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทห้ามหลังจากมีพระสาวกทำผิด สิกขาบทที่ทรงบัญญัตินั้นเรียกว่า **วินัย** ฉะนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีชื่อเรียกว่า “**ธรรม-วินัย**” หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานได้ประมาณ ๑๐๐ - ๑๓๐ ปี ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ มีการจัดหมวดหมู่เพิ่มเติม คือ หมวดมาติกา ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหัวข้อธรรมต่างๆ ที่ตั้งขึ้นเพื่อการศึกษา ฉะนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีชื่อเรียกว่า “**ธรรม-วินัย-มาติกา**”^๒ แล้ว

* อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่ม ๒๐ ข้อ ๕๐๕ หน้า ๒๔๑.

^๒ /สรุปความจากวินัยปิฎก สัตตสติกขันธกะ เล่ม ๗ ข้อ ๔๕๑ หน้า ๒๙๒.

จากนั้นก็มีการพัฒนามาตีกามาเป็นการอธิบายขยายความอย่างลึกซึ้งซึ่งเรียกว่า **อภิธรรม** และเปลี่ยนชื่อเรียก ธรรม ว่า **สุตตะ** หรือ **สูตร** ฉะนั้นในเวลาต่อมาเมื่อมีการนำปิฎกมาเป็นหลักในการจัดคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมู่ใหม่จึงเรียกว่า **ติปิฎก** หรือ **เตปิฎก** หรือ **ตรีปิฎก** แปลว่า ๓ ปิฎก หรือ ปิฎก ๓ อันประกอบด้วย วินัยปิฎก สุตตปิฎก (สุตตันตปิฎก) และอภิธรรมปิฎก

การมองพระไตรปิฎก

มีการมองพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ บางทรรคนะมองว่า พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ บางทรรคนะมองว่า พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า บางทรรคนะว่า พระไตรปิฎกคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมีมุมมองที่ต่างกัน การปฏิบัติต่อพระไตรปิฎกจึงมีต่างๆ กัน ทรรคนะที่ ๑ ปฏิบัติต่อพระไตรปิฎกอย่างที่ยังปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายคือสักการะบูชา ทรรคนะที่ ๒ ปฏิบัติในฐานะเป็นคัมภีร์ที่ต้องศึกษาทรงจำสาธยาย ทรรคนะที่ ๓ ปฏิบัติอย่างที่ยังปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าคือเคารพยำเกรง

ทรรคนะ ทั้ง ๓ มีปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป และในที่นี้ ใคร่ขอเพิ่มทรรคนะอีก ๑ ทรรคนะ อันเป็นทรรคนะของผู้เขียนเอง คือ ทรรคนะที่ว่า พระไตรปิฎกคือแหล่งความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนและสังคมอินเดียเมื่อเกือบ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนและสภาพสังคมอินเดียในยุคนั้นเป็นเรื่องจริง ผู้คนมีตัวตนจริง รวมทั้งพระพุทธเจ้าผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนาก็มีตัวตนจริง

บันทึกชีวิตอินเดียสู่วิถีชีวิตไทย

พระพุทธเจ้าเป็นชาวชมพูทวีป เพราะในยุคที่พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นดินแดนส่วนนั้นเรียกว่า ชมพูทวีป ภายหลังพุทธปรินิพพานนานนับเป็นพันปี ดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลแห่งนี้ได้แบ่งออกเป็นประเทศต่างๆ อย่างที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน คือ อาฟกานิสถาน (บางส่วน) ปากีสถาน เนปาล (บางส่วน) บังกลาเทศ และ อินเดีย

อินเดีย คือ ดินแดนส่วนใหญ่ของชมพูทวีป คำว่า “อินเดีย” (India) เพี้ยนมาจาก อินเดีย (Indus) อินเดีย เพี้ยนมาจาก ฮินดู (Hindu) และฮินดู เพี้ยนมาจาก สินธุ (Sindhu) ตามลำดับ เพราะฉะนั้นเมื่ออินเดียยังเป็นดินแดนส่วนใหญ่ของชมพูทวีป เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและชีวิตผู้คนในยุคของพระองค์ที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกจึงควร ถูกเรียกว่า **ชีวิตอินเดีย**

ชีวิตอินเดีย มีอยู่หลากหลาย กล่าวโดยสรุปก็มีกลุ่มใหญ่อยู่ ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มกษัตริย์ ทำหน้าที่ป้องกันรัฐและประชาชน กลุ่มพราหมณ์ ทำหน้าที่ทางวิชาการ สอนพระเวทและศิลปวิทยารวมทั้งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กลุ่มแพศย์ ทำหน้าที่ค้าขาย และกลุ่มศูทร ทำหน้าที่ใช้แรงงานและรับใช้กลุ่มต่างๆ ที่กล่าวมา แต่ชีวิต อย่างนี้มีกล่าวถึงกันอยู่แล้วในการศึกษาทั่วไปจึงจะไม่ขอพูดถึงในที่นี้ ที่จะขอพูดถึง คือ

๑. ชีวิตนักศึกษา นักศึกษาอินเดีย เรียกว่า สัทธีวาริก กับ อันเตวาสิก ส่วน ผู้สอน เรียกว่า อุปัชฌาย์ (อุปัชฌาย) กับ อาจารย์ (อาจารย์) สัทธีวาริก แปลว่า ผู้อยู่ด้วย ส่วนอันเตวาสิก แปลว่า ผู้อยู่ภายใน ความหมายของคำทั้งสองก็บอกให้รู้ว่าผู้เรียนต้อง ไปอยู่กับผู้สอนที่สำนักหรือครอบครัว เกี่ยวกับผู้สอน ที่เรียกว่าอุปัชฌาย์ เพราะสอนแบบ ความคุมใกล้ชิดตามดูความประพฤติ ที่เรียกว่า อาจารย์ เพราะให้รู้จักกิริยามารยาท ผู้สอนยังสอนไปถึงการสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นด้วยจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ครุ** หรือ **ครุ** สำนักของผู้สอนจะเรียกว่า ครุกุล หรือ ครุกุล แปลว่า สำนักของครุ หรือ ครอบครัว ของครุ^๓

ยังมีคำเรียก ผู้สอน กับ ผู้เรียน อีกหลายคำ อาทิ ศาสตา (สตุตา) ศิษย์ (สิสฺส) ศาสตา แปลว่า ผู้สอนศิษย์ คือ ผู้ถูกสอน เวลาที่ศิษย์ไปในที่ใด หากพฤติกรรมของศิษย์ น่าสนใจ ก็มักจะมีผู้เข้ามาถามว่า **ท่านชอบใจคำสอนของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือ หากเป็นนักบวชก็มักจะมีถามว่า ท่านบวชตามใคร** ^๔

^๓ สรุปความจากพระวินัยปิฎกเล่ม ๔ ซึ่งอธิบายธรรมเนียมปฏิบัติ ระหว่างอุปัชฌาย์ อาจารย์กับสัทธีวาริกอันเตวาสิกไว้ แม้จะเป็นเรื่องของพระ แต่ชวนสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นของมี อยู่ทั่วไปในสังคมอินเดียโบราณ พระพุทธเจ้าทรงนำเอาธรรมเนียมปฏิบัตินั้นมาสอนย้ำ

^๔ วินัยปิฎก ปัญจวัคคียกถา เล่ม ๔ ข้อ ๑๑ หน้า ๑๑.

คำเรียกเหล่านี้มาปรากฏแพร่หลายในสังคมไทยพร้อมกับการเข้ามาของ พระพุทธศาสนา ต่างแต่ว่า อุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธีวิหาริก อันเตวาสิก และศาสดา ใช้เฉพาะในวงการพระพุทธศาสนาเท่านั้น ส่วน อาจารย์ ศิษย์ และครู ใช้วงการทั่วไป ทั้งฝ่ายพระและฆราวาส

ครุฑ คือ สำนักครู ก็มีอยู่เหมือนในอินเดีย ดังเราจะได้ยินว่า มีสำนักครู ต่างๆ เช่น สำนักครูสอนพินดาบ สำนักครูสอนดนตรีไทย สำนักมวยหรือค่ายมวย สำนัก เหล่านี้เท่าที่ได้ทราบมา ศิษย์ที่ต้องการความรู้จะไปขอยุ่ด้วย กินนอนอยู่ที่บ้านครู หากไม่มีค่าเรียนให้ครู ก็ช่วยครูทำงานบ้าน เป็นการตอบแทน การใช้ชีวิตที่บ้านครูแล้ว เรียนศิลปวิทยาไปจากครูในเวลาเดียวกัน ทำให้ครูมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อศิษย์ อย่างมาก ทุกวันนี้สำนักอื่นจะเป็นอย่างไรไม่ทราบ แต่สำนักมวยหรือค่ายมวยยังคงเป็น แบบนี้อยู่ ฉะนั้นครูมวยจึงกล้าลงโทษศิษย์ของตน

ยังมีคำเรียกผู้เรียนอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า พรหมจารี (พฺรหฺมจารี) ปรากฏอยู่ใน อาศรม ๔ ของอินเดีย ฝรั่งนิยมแปลคำนี้ว่า Student (นักศึกษา) ซึ่งหมายถึง นักศึกษา คัมภีร์พระเวทของสังคมอินเดีย เหตุที่เรียกผู้ศึกษาคัมภีร์พระเวทว่า พรหมจารี ก็เพราะว่า เขาต้องรักษาพรหมจรรย์ ห้ามยุ่งเกี่ยวกับสตรีเพศจนถึงขั้นมีเพศสัมพันธ์

ปัจจุบันคำนี้ใช้ในสังคมไทยในอีกความหมายหนึ่งที่ต่างออกไป คือ ใช้เรียกสาว บริสุทธ์ว่า สาวพรหมจารี หมายถึง สาวที่รักษาพรหมจรรย์ไว้ได้ และดูเหมือนว่าสังคมไทย จะตีความหมายของพรหมจรรย์ในเรื่องนี้ ต่างออกไปอีก คือ พรหมจรรย์ ในความหมาย เดิม หมายถึง ความประพฤติตั้งพรหม (พรหมคือเทวดาที่ไม่มีความต้องการพฤติกรรม ทางเพศ ทั้งนี้เพราะอำนาจสมาธิชั้นฌาน) แต่ในสังคมไทย น่าจะหมายถึงความบริสุทธ์ อันมาจากการไม่เคยมีเพศสัมพันธ์

๒. การเคารพบูชา ในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงการเคารพบูชาของคนอินเดียไว้มาก นับตั้งแต่เคารพบูชาบิดามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณในลักษณะต่างๆ ซึ่งมองดูแล้ว ก็ไม่แปลกอะไรเพราะเป็นตัวบุคคลและเป็นรูปธรรม แต่มีการเคารพบูชาที่เห็นว่ามีน่าสนใจ เพิ่มเติม คือ เคารพสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น เคารพการศึกษา (สิกขาการวตา) และ เคารพ การปฏิสันถาร (ปฏิสนฺถารการวตา) ^๕

^๕ อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต เล่ม ๒๒ ข้อ ๓๐๓ หน้า ๓๖๘.

การเคารพการศึกษา แสดงออกด้วยการตั้งใจเรียน ตั้งใจรับคำสอนจากครู ผู้ที่ตั้งใจรับคำสอนจะมีคำยกย่องคือ **ปัทกขินคคาหิ** แปลว่า ผู้รับโดยข้างขวา การให้ข้างขวาเป็นการแสดงความเคารพตามธรรมเนียมอินเดียโบราณ การเคารพการศึกษานี้เองเป็นที่มาของการไหว้ครูในศิลปวิทยาแขนงต่างๆ เวลาที่ศึกษาวรรณกรรมอินเดียโบราณ จะพบบทไหว้ครูอยู่เป็นอันดับแรกในลักษณะเป็นบทนำของวรรณกรรมนั้นๆ ซึ่งเรียกว่า อารัมภกถา บ้าง ปณามกถา บ้าง

การเคารพการศึกษานี้ตกทอดมาถึงสังคมไทย ในด้านการศึกษาจะมีวันครูและพิธีไหว้ครู ในการแต่งหนังสือประเภทวรรณคดีเก่าๆ จะมีบทไหว้ครู ในศิลปะแขนงต่างๆ ไม่ว่าจะป็นร้องหรือรำก็จะมีบทไหว้ครู รวมทั้งศิลปะมวยไทยก็มีการไหว้ครู

นักเรียนไทยสมัยก่อน เวลาจะอ่านหนังสือมักถูกฝึกให้แสดงความเคารพด้วยการกราบหนังสือก่อนเพราะหนังสือมีพระคุณที่เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้วจะทำให้มีเกียรติได้รับการยกย่องทำให้ได้โอกาสได้รับราชการหรือไม่ต้องทำงานหนัก ถึงขนาดมีคำกล่าวยกย่องการรู้หนังสือไว้ว่า **ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา**

การเคารพปฏิสันถาร แสดงออกด้วยการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยความเต็มอกเต็มใจในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงการปฏิสันถารด้วยอามิสและธรรม ในสังคมไทยการปฏิสันถารด้วยอามิสเป็นเรื่องที่ทำได้เป็นปกติวิสัยเพราะสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมเช่นเดียวกับอินเดีย มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะใช้ต้อนรับผู้มาเยือนถึงขนาดมีคำกล่าวที่ว่า **ประเพณีไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ**

๓. การออกบวช ในพระไตรปิฎกเรียกการออกบวชว่า “ปัพพชชา” (ปพพชชา) หรือที่ไทยเรียกว่า บรรพชา ซึ่งแปลว่า การออกไป หมายถึง การออกไปจากเรือนสู่ความไม่มีเรือน คือ บวชเป็นนักบวชประเภทต่างๆ ได้แก่ บวชเป็นปริพาชก บ้าง บวชเป็นฤาษี หรือ ดาบส หรือ ชฎิล บ้าง บวชเป็นอเจลก หรือ นิครนถ์ บ้าง ในอาศรม ๔ กำหนดให้การบวชเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เพราะถือเป็นการสละโลก และเรียกผู้ที่ออกบวชว่า “สันยาสี” (สนนุยาสี)^๖

^๖ ในพระไตรปิฎกไม่มีคำ สนนุยาสี (ผู้สละกาม) มีแต่คำอื่นที่เหลือ คือ ปริพพชก (ผู้จาริกทั่วไปเพื่อแสวงหาความรู้) ดาบส (ผู้บำเพ็ญตบะ) ชฎิล (ผู้เกล้าผมมวย) อิลิ (ฤาษี - ผู้แสวงหา) อเจลก (ผู้ไม่มีผ้า, เปลือยกาย) นิครนฐ (นิครนถ์ - ผู้ไม่มีเครื่องร้อยรัด, ไม่มีเครื่องนุ่งห่ม, เปลือยกาย)

พระพุทธเจ้าทรงถือเอาการออกบวชเป็นทางแสวงหาความหลุดพ้นที่ยิ่งใหญ่ ฉะนั้นพระองค์จึงออกบวชเมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา และตามแนวทางนี้ทำให้พระองค์ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา ในครั้งนั้นมีผู้ ออกบวชตามพระองค์มากมายจนเกิดความกลัวกันว่าพระองค์จะเป็นต้นเหตุให้ชีวิต ครอบครัวย่อมสลาย วงศ์ตระกูลสูญสิ้น ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปในประเทศ ไตการบวชของประชาชนในประเทศนั้นจะเป็นตัวชี้วัดความมั่นคงและความเจริญของ พระพุทธศาสนา กล่าวคือ หากมีประชาชนออกบวชกันมากจนทำให้คนท้องถิ่นสามารถ รับผิดชอบสอนพระพุทธศาสนากันได้ด้วยภาษาของท้องถิ่นนั่นเอง ข้อนี้แสดงว่า พระพุทธศาสนามั่นคงแล้ว

ในสังคมไทยเมื่อรับพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ได้มีผู้ นิยมออกบวชกันมากจนถึงขั้นยอมรับให้เป็นประเพณีบวช ๓ เดือนและต่อมาทางราชการ ได้อนุญาตให้มีการลาบวชได้

การบวชในเมืองไทยยังคงเป้าหมายสูงสุดไว้ คือ แสวงหาทางออกจากสังสารทุกข์ ดังจะเห็นได้จากคำเปล่งขอบวชที่ว่า “นิพพานสัจฉิกรณตถาย - เพื่อต้องการทำนิพพาน ให้แจ้ง”^{๑๖} แต่คุณค่าเสริม คือ ถือว่าการบวชเป็นการเรียนรู้ที่จะฝึกฝนตนเองให้มีคุณค่า ผู้ที่บวชแล้วสังคมไทยจะให้เกียรติดีเรียกว่า “ทิด” ซึ่งเชื่อกันว่ากร่อนมาจากคำว่า “บัณฑิต” ซึ่งแปลว่า ผู้มีปัญญา และเป็นทางตอบแทนพระคุณบิดามารดาที่สำคัญที่สุด เป็นใน สังคมไทยโบราณหากกุลบุตรคนใดเบียด (แต่งงาน) ก่อนบวช บิดามารดาจะเสียใจ มากเพราะถือว่าบุญได้ถูกแบ่งไปให้ภรรยา

๔. การบูชาพระเจดีย์ ในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงเจดีย์ กับ กุป (สถูป) ไว้ในที่ ทั่วไป ตามความหมายเดิม เจดีย์ (เจติย) หมายถึง สถานที่หรือวัตถุที่เป็นที่เคารพ เช่น ต้นไม้ใหญ่ หรือ สถานที่ที่คนนิยมไปบูชา เช่น ลานหินใหญ่ ฉะนั้น จึงมีคำว่า รุกขเจดีย์ (ต้นไม้เป็นที่เคารพเช่น ต้นไทร) ปาสาณเจดีย์ (หินใหญ่ที่คนพากันไปบูชา) ส่วน กุป หมายถึง เนินดินที่บรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญไว้ให้คนทั่วไปสักการะบูชา แต่ต่อมาใน คัมภีร์อุปทาน เจดีย์กับกุปดูเหมือนกันจะเป็นของสิ่งเดียวกันคือใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารี ริกธาตุของพระพุทธเจ้า เมื่อไปบูชาแล้วก็ทำให้เกิดพุทธานุสติ^{๑๗}

^{๑๖} ดูที่คำขอบวชในหนังสือสวดมนต์เจ็ดตำนานหรือสิบสองตำนาน.

^{๑๗} ดู ขุททกนิกาย ธรรมปท เล่ม ๒๕ และขุททกนิกาย อุปทาน เล่ม ๓๒ - ๓๓.

ในสังคมไทยโบราณ วัดกับเจดีย์จะเป็นของคู่กัน ถูกสร้างขึ้นมาพร้อมๆ กัน และส่วนมากเจดีย์จะสร้างไว้ตรงลานกว้างหน้าวัดเชื่อว่าใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เลยเข้าไปจึงเป็นโบสถ์หรือพระอุโบสถซึ่งนิยมใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่เรียกว่า “พระประธาน” และเลยจากนั้นจึงเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์

คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจดีย์ทำให้ได้บุญมากนั้นมีพื้นฐานมาจากความรู้ในพระไตรปิฎกอย่างแน่นอน

นอกจากจากสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้ว สังคมไทยโบราณโดยเฉพาะสังคมเจ้านายชั้นสูงอย่างเช่นพระมหากษัตริย์ก็นิยมสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิของกษัตริย์พระองค์สำคัญๆ อย่างเช่นพระเจดีย์ ๓ องค์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์สมัยกรุงศรีอยุธยา หรือไม่ก็สร้างเจดีย์ไว้เป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะของพระมหากษัตริย์องค์สำคัญๆ เช่น เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์แห่งชัยชนะของพระนเรศวรมหาราช ที่มักเรียกกันว่า อนุสรณ์ดอนเจดีย์ ในพงศาวดารอย่างชินกาลมาลีปกรณ์และจามเทวีวงศ์มีกล่าวถึงกษัตริย์ ๒ พระองค์ตกลงสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแข่งกันเพื่อชิงเอาเมือง หากใครเสร็จก่อนถือว่าชนะ

คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจดีย์ได้พัฒนามาเป็นพิธีทำบุญสำคัญอย่างหนึ่งในประเพณีสงกรานต์ คือ การก่อพระเจดีย์ทราย ซึ่งมีวิธีปฏิบัติคือ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ประชาชนจะพากันขนทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ไว้ที่บริเวณลานวัดองค์ใหญ่บ้างเล็กบ้างตามกำลังศรัทธา นับว่าเป็นการทำบุญล้างบาปที่ทำโดยไม่ได้ตั้งใจเพราะตลอดปีที่ผ่านมาแต่ละคนเดินเข้าออกวัดปีละหลายคนระหว่างที่เดินเข้าออกอยู่นั้นก็อาจมีเม็ดทรายเม็ดหินฝุ่นหรือดินของวัดติดเท้าไปบ้าง คนโบราณเกรงว่าจะบาปเลยต้องถือโอกาสล้างบาปด้วยการขนทรายคืนเข้าวัดมาก่อเป็นพระเจดีย์ทราย

๔. การห่มผ้าเจวียงป่า ในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงการห่มผ้าเจวียงป่าไว้บ่อย การห่มผ้าเจวียงป่า คือ ห่มผ้าพาดไหล่ซ้าย (เจวียง เป็นภาษาเขมรแปลว่า ซ้าย) แล้วเปิดไหล่ขวา ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “เอกังสํ อุตฺตฺราสํคํ กตฺวา” ซึ่งพบได้ทั่วไปในพระไตรปิฎก เป็นการห่มทั้งของนักบวชและคฤหัสถ์

สำหรับนักบวชโดยเฉพาะพระในพระพุทธศาสนา การห่มแบบนี้นิยมห่มในวัด

ในขณะที่มีการประชุมสงฆ์ กล่าวคือ หากในการประชุมนั้น พระรูปใดมีเรื่องต้องประกาศให้ที่ประชุมทราบเป็นทางการ พระไตรปิฎกก็จะบรรยายกิริยาอาการของพระรูปนั้นไว้ว่า .....ห่มผ้าเฉวียงบ่าแล้วประกาศให้สงฆ์ทราบว่า.....

สำหรับคฤหัสถ์ก็เช่นเดียวกัน ที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้น คือ ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ มีพรหมมาอาราธนาให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรม พระไตรปิฎกก็บรรยายกิริยาอาการของพรหมไว้ว่า .....ห่มผ้าเฉวียงบ่า คุกเข่าลงบนพื้นดิน ประคองอัญชลี กราบหลู อาราธนาว่า....^๙

การห่มผ้า เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของสังคมอินเดียโบราณ เพราะเป็นสังคมที่ใช้ผ้าห่มกับผ้าห่มเป็นเครื่องแต่งกาย ไม่ใช่กางเกงกับเสื้อเหมือนอย่างในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นกิริยาการใช้จึงเป็นการห่มกับการนุ่ง ไม่ใช่ใส่หรือสวม

สังคมไทยโบราณก็เช่นกัน เราใช้ผ้าห่มกับผ้าห่ม และมีการห่มผ้าเฉวียงบ่าเช่นเดียวกัน แต่ที่พัฒนาการไปมากกว่านั้น คือ เรามีสไบเฉียง ซึ่งเป็นผ้าขาวบางใช้พาดไหล่ซ้ายเวลาไปทำบุญ ใช้พาดทั้งผู้หญิงผู้ชาย แต่ส่วนมากผู้หญิงจะใช้มากกว่า สันนิษฐานว่าใช้เพื่อปิดทรวงอก

พูดถึงการพาดสไบเฉียงของสตรีไทยแล้วก็อดนึกถึงการพาดผ้าสังฆาฏิของพระสงฆ์ไทยไม่ได้ ผ้าสังฆาฏิ คือ พับซ้อนเป็นชั้น ตามพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ใช้เป็นผ้าห่มกันหนาวในฤดูหนาว แต่ในสังคมไทยพระสงฆ์ไทยได้นำผ้าสังฆาฏิมาใช้พาดไหล่ซ้ายในสังฆกรรมต่างๆ เช่น ในเวลาลงอุโบสถฟังพระปาติโมกข์หรือเวลาบวชภาค และยังใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีทำบุญในวันพระ ๑๕ ค่ำ หรือ ๘ ค่ำ ในทุกฤดูกาล การที่พระสงฆ์ไทยทำเช่นนั้นน่าจะเป็นการอนุรักษพระวินัยที่ว่าไม่ให้อยู่ปราศจากไตรจีวร

๖. มารยาทในการกินอาหาร มีกล่าวถึงมารยาทในการฉันอาหารของพระสงฆ์ไว้ในพระวินัยปิฎกตอนว่าด้วยเสขียวัตถ์ เสขียวัตถ์ คือ ธรรมเนียมปฏิบัติที่ต้องฝึกหัด มีกล่าวถึงธรรมเนียมในการนุ่งห่ม การออกบิณฑบาต การใช้เสนาสนะ และการฉัน โดยเฉพาะการฉัน มีธรรมเนียมปฏิบัติที่ต้องฝึกหัด อาทิ ทำคำข้าวให้กลมกล่อม ไม่ฉันทำเสียงดังซู้ดๆ ไม่เคี้ยวข้าวเสียงดังจ๊ับๆ ไม่ฉันไปคุดไป ไม่เลียมือ ^{๑๐}

^๙ วินัยปิฎก พรหมยาจนกถา เล่ม ๔ ข้อ ๗ หน้า ๗.

^{๑๐} วินัยปิฎก กัมพูจักกะ เล่มที่ ๒ ข้อ ๖๑๗ - ๖๒๖ หน้า ๔๐๓ - ๔๐๗

กล่าวกันว่า ธรรมเนียมปฏิบัติอย่างนี้เป็นของคณวรรณะสูงอย่างวรรณะกษัตริย์ พระพุทธเจ้าในฐานะที่ ทรงเป็นกษัตริย์ทรงเคยฝึกหัดพระองค์มาแล้วอย่างนี้ เมื่อมีสาวก มาจากต่างวรรณะ บางรูปก็เรียบร้อย แต่บางรูปก็ไม่ได้รับการฝึกหัดมาทำให้ไม่เรียบร้อย และแสดงกิริยาอาการต่างๆ ที่คนเห็นแล้วอาจรังเกียจไม่เลื่อมใส เพื่อให้หมู่พระสาวกงดาม นำเลื่อมใส พระองค์จึงทรงสอนธรรมเนียมปฏิบัติอย่างนี้แก่พระสาวก

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่มาบทบาทในการกินมีความสำคัญมาก ยิ่งสังคมโบราณ ชั้นสูงอย่างสังคมเจ้านาย ธรรมเนียมการกินยิ่งเข้มงวด เป็นไปได้หรือไม่ว่า เจ้านายชั้นสูง ของไทยได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในเสขียวัตถ

แนวทางการสันนิษฐานของผู้เขียน ก็คือว่า เมื่อก่อนเจ้านายชั้นสูงของไทย นิยมบวชเรียนหรือก็ไม่ก็ศึกษาศิลปวิทยาจากพระอาจารย์ผู้รู้ด้านพระพุทธศาสนา การได้ บวชเรียนและการได้วิชาความรู้จากพระอาจารย์มีส่วนทำให้ธรรมเนียมปฏิบัติใน เสขียวัตถเผยแผ่เข้าไปในราชสำนัก

๗. สังคายนา สังคายนา หรือ สังคีติ อย่างที่เราเข้าใจกัน คือ วิธีการจัดคำสอน ของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ นั่นคือจัดคำสอนส่วนที่วินัยไว้ในหมู่วินัย ส่วนที่เป็น หลักธรรมคำสอนก็จัดไว้ในหมู่หลักธรรมคำสอน แต่ตามรูปศัพท์แล้ว คำนี้ แปลว่า การสวดพร้อมกัน ซึ่งหมายถึง การสาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมู่คณะ ซึ่งเกิดขึ้น หลังจากจัดเป็นหมวดหมู่แล้ว

ในการจัดคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่นั้นมีขั้นตอนปฏิบัติในแต่ละครั้ง เริ่มตั้งแต่มีพระเถระปรารภเหตุที่จะทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้ามัวหมอง แล้วเรียก ประชุมสงฆ์เพื่อแจ้งเหตุให้ทราบ จากนั้นจึงขอมติที่ประชุมสงฆ์ทำสังคายนา คัดเลือกสงฆ์ ที่จะร่วมกันทำสังคายนา สุดท้ายจึงกำหนดสถานที่ วัน เวลา และผู้อุปถัมภ์หลัก ในวัน ทำสังคายนา เมื่อที่ประชุมสงฆ์ ประชุมพร้อมกันแล้ว พระมหาเถระผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็น ประธานก็จะทำหน้าที่ประกาศให้สงฆ์ทราบว่า ใครคือประธาน ใครคือผู้ถาม ใครคือผู้ตอบ จากนั้นก็เริ่มถามตอบเกี่ยวกับวินัยและธรรมไปตามลำดับซึ่งถือว่าเป็นการจัดหมวดหมู่ และเมื่อการถามตอบแต่ละตอนเสร็จสิ้นลง ที่ประชุมสงฆ์ก็จะสาธยายหรือสวด การถาม ตอบนั้นซ้ำพร้อมกันอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องและความแม่นยำ

ในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงการทำสังคายนาเพียง ๒ ครั้ง^{๑๑} คือ ครั้งที่ ๑ กับ ครั้งที่ ๒ ส่วนครั้งที่ ๓ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา อย่างไรก็ตามการทำสังคายนา ๒ ครั้งหลังก็ดำเนินรอยตามครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๑ นี้ นับว่ามีอิทธิพลต่อการเกิดวิธีการเทศน์ แจงในประเพณีงานศพของสังคมไทย

การเทศน์แจง คือ การเทศน์แจงธรรมวินัยตามที่ถูกซักถามเป็นการจำลองรูปแบบการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ มาใช้ กล่าวคือ ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ มีพระเถระทำหน้าที่หลักอยู่ ๓ รูป คือ พระมหากัสสปะทำหน้าที่ถามทั้งพระวินัยและพระธรรม พระอุบาลีตอบคำถามเกี่ยวกับพระวินัย ส่วนพระอานนท์ตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรมที่เหลืออีก ๔๙๗ รูปทำหน้าที่ช่วยทรงจำและสวดทวนพร้อมกันหลังจากการถามตอบในแต่ละตอนสิ้นสุดลง ในการเทศน์แจง มีการนิมนต์พระเทศน์ ๓ ธรรมาสน์ ธรรมาสน์ ๑ คือ พระมหากัสสปะ ธรรมาสน์ ๑ คือ พระอุบาลี ธรรมาสน์ ๑ คือ พระอานนท์ ใช้เวลาในการเทศน์ประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง ก็สมมติว่าจบสังคายนา จากนั้นพระที่นิมนต์มาสวดแจง (จะมากหรือน้อยรูปขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ) ซึ่งนั่งเป็นพระอันดับก็จะสวดข้อความในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวกับการทำสังคายนาเป็นภาษาบาลี การสวดนี้นิยมเรียกว่า “สวดแจง”

สิ่งที่น่าคิดก็คือทำไมนักปราชญ์ไทยเราจึงเลือกเอาการทำสังคายนาที่ ๑ มาเป็นวิธีทำบุญวิธีหนึ่งในประเพณีงานศพ

คำนี้มีทางหาคำตอบได้ ๒ ทาง

ทางที่ ๑ คงเนื่องมาจากการทำสังคายนาครั้งนี้เป็นงานแรกที่ทำหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน และ เป็นงานใหญ่มีพระมาร่วมทำงานกันถึง ๕๐๐ รูป แต่ละรูปล้วนเป็นพระอรหันต์ทรงอภิญญา อีกทั้งผู้อุปถัมภ์ก็คือพระเจ้าอชาตศัตรู เจ้าภาพคงต้องการทำบุญแก่พระมากรูป นอกจากเพื่อต้องการทำบุญใหญ่ด้วยการถวายอาหารและปัจจัยต่างๆ ที่สมควรแก่สมณะแล้วยังเป็นการแสดงฐานะให้ปรากฏในสังคมเป็นเกียรติยศสืบไปด้วย

ทางที่ ๒ เป็นการเตือนสติลูกๆ ของผู้ตาย (ในกรณีที่ผู้ตายมีฐานะมั่งคั่ง) ให้ตระหนักถึงภาระที่จะช่วยกันรักษาวงศ์ตระกูลสืบไป เหมือนพระสาวกช่วยกันรับภาระ

^{๑๑} วินัยปิฎก ปัญจติกขันธกะ และสัตตตติกขันธกะ เล่ม ๗.

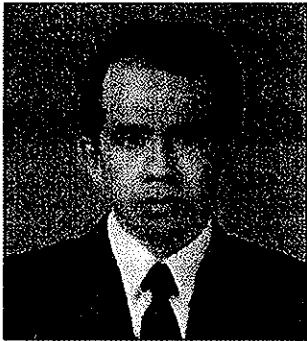
รักษาสืบสานสอนคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะลูกคนโตต้องทำหน้าที่อย่างพระมหากษัตริย์จะต้องเป็นหลักในการรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล

ทุกวันนี้ การเทศน์แจ่มแหบไม่มีให้เห็น ทั้งนี้คงเป็นเพราะสภาพการณ์ทางสังคมไม่เอื้ออำนวยหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องเวลาและการต้องนิมนต์พระมาจำนวนมาก เป็นร้อยหรือเกือบบร้อยในสถานที่เดียวกันเป็นเรื่องไม่สะดวกนัก จึงทำให้สังคมไทยจำต้องละเลยงานสำคัญส่วนนี้ไปโดยปริยาย

สรุป

ผู้เขียนได้พยายามศึกษาเรื่องราวในพระไตรปิฎกอันเป็นแหล่งความรู้หลักของพระพุทธศาสนา แล้วนำความรู้ที่นำมามองวิถีชีวิตไทย ทรรศนะของผู้เขียนอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับหลายท่านก็ได้

เมื่ออ้างตำราหรือคัมภีร์ต้องเชื่อ

อาจารย์รังษี สุหนต์

ป.ธ.๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

บทความเรื่องนี้เขียนต่อเนื่องจากบทความเรื่อง “อย่าปลงใจเชื่อด้วยอ้างตำราหรือคัมภีร์” ซึ่งเขียนลงพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๐ ผู้เขียนได้แยกแยะให้เห็นรายละเอียดที่แปล มา ปิฎกสมปทานเน^๑ ว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์” ตำรามิได้หมายถึงพระไตรปิฎกและที่แปล มา สมโณ โน ครุ^๒ ว่า “อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะเป็นครูของพวกเรา” ครูในที่นี้ก็มีได้หมายถึงพระพุทธเจ้า เฉพาะปิฎกคัมภีร์ในคำว่า ปิฎกสมปทานเน นั้น คัมภีร์ที่อธิบายว่าหมายถึงปริยัติ^๓ คือการศึกษาเล่าเรียน ในสมัยพุทธกาลก็คือการฟังจากครู เราก็แปลกันว่า ตำรา ทั้งๆ ที่ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศานี้แก่พวกชาว กาลามะยังไม่มีตำรา ส่วน สมปทาน สมัยเรียนนามกิตก์เราแปลกันว่า “เป็นที่มอบให้” แต่ พระไตรปิฎกแปลว่า อ้าง คำว่า “อ้าง” มีใช้อยู่แล้วต่างหาก เช่นมหาปเทส (มหนต+อปเทส) การอ้างที่สำคัญ ถ้าเป็นรูปกิริยาอาชยาต ท่านใช้ อปทิสติ ย่อมอ้าง ถ้าเป็นนามกิตก์ท่านใช้ อปเทส, อปทิสน การอ้าง พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยเราแปลกันว่า “อย่าเชื่อด้วยการอ้างตำรา” ตั้งแต่ฉบับแรกแล้วนักวิชาการพระพุทธศาสนาไทย ก็หลงเข้าไปในสิ่งที่ พระพุทธเจ้าทรงห้าม นั่นคือ มา อนุสฺสเวน อย่าเชื่อด้วยการฟังตามกันมา เราถือตามกัน

^๑ อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔.

^๒ อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔.

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๒๐. วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๖, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๘ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๙ หน้า ๑๙), ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๙๗, อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑/๒๑, อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๖.

ครั้งศตวรรษ คำว่า ปิฎกสมุทธาน ตามรูปศัพท์ต้องแปลว่า ปิฎก (ปริยัติ) ที่อาจารย์มอบให้ (สั่งสอน) มา คืออย่าเชื่อตามที่อาจารย์สั่งสอนมา ในกาลามสูตรหมายถึงอาจารย์พวกก่อนๆ ที่มาสอนพวกชาวกาลามะ

มา สมโณ โน ครุ อย่าเชื่อเพราะสมณะเป็นครูของพวกเรา เป็นครูที่สอนชาวกาลามะก่อนหน้าพระพุทธเจ้า ครุนี้ไม่ใช่พระพุทธเจ้า ชาวพุทธต้องเชื่อพระพุทธเจ้าตามหลักตถาคตโพธิสัตถา^๔ ส่วนตำราเรียนและครูในสังคมไทยปัจจุบันอย่าเพิ่งปลงใจเชื่อได้จะอย่างไรก็ตาม ทุกคนที่มีความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ก็ต้องอาศัยตำราและครูสอนพวกเราทุกคนที่มีวันนี้ได้ก็เพราะพวกเราเชื่อฟังครูอาจารย์ที่สั่งสอนและใช้ตำราของอาจารย์ศึกษาเล่าเรียน

เมื่ออ้างพระไตรปิฎกทำไมต้องเชื่อ

บทความเรื่องนี้ ผู้เขียนมิได้เขียนเรื่องการเรียนเรื่องครูสอนและตำราเรียนทั่วไปที่ผู้ทรงคุณวุฒิเรียบเรียงขึ้น แต่จะเขียนเรื่องตำราคือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่บันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ซึ่งทรงรับสั่งกับพระอานนท์ไว้เพื่อบอกให้ภิกษุทั้งหลายทราบ ว่า “โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺเจเน สตุฏฺธา”^๕ แปลว่า “อานนท์ ธรรมที่เราแสดงแล้วและวินัยที่เราบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ นั้น จะอยู่เป็นคาสดา (ครูสอน) ของพวกเธอ เมื่อเราล่วงลับไป” ปัจจุบันธรรมและวินัยนั้นบันทึกอยู่ในพระไตรปิฎก ก็เมื่อพระไตรปิฎกเป็นองค์แทนพระบรมคาสดา ดังนั้นใครเปิดพระไตรปิฎกอ่าน ก็เท่ากับได้เข้าเฝ้าฟังโอวาทจากพระองค์ แต่สมัยที่มีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแพร่หลาย พวกเรากลับไม่เชื่อเมื่อมีการอ้างพระไตรปิฎก การนำเสนอเรื่องเมื่ออ้างพระไตรปิฎกแล้วต้องเชื่อ ผู้เขียนจะนำเสนอตามลำดับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระธรรมวินัย มิได้นำเสนอตามลำดับคัมภีร์ เป็นการนำเสนอข้อความในคัมภีร์เทียบกับโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งส่วนมากเป็นโบราณวัตถุสมัยพระเจ้าอโศก สิ่งของในสมัยพระเจ้าอโศกห่างจากสมัยพุทธกาลเพียง ๒ ชั่วอายุคน

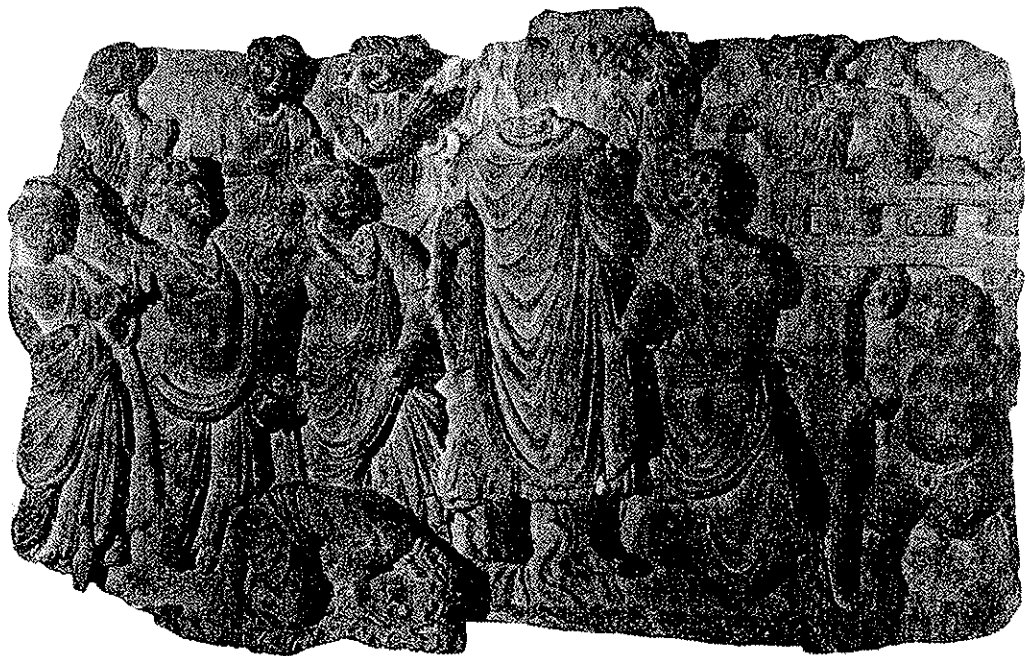
^๔ อริยสาวโก สทุโธ โหติ, สทุทฺทติ ตถาคตฺสฺส โหตี แปลว่า อริยสาวกเป็นผู้มีศรัทธา ความเชื่อ ย่อมเชื่อซึ่งการตรัสรู้ของพระตถาคต - อัง.สตุตฺก. (บาลี) ๒๓/๔/๓, อัง.สตุตฺก (ไทย) ๒๓/๔/๕.

^๕ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔.

ย่อมเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้ สมัยพระเจ้าอโศกช่วง พ.ศ. ๒๐๐ - ๓๐๐ มีบุคคลที่คงพอจะทันเห็นเหตุการณ์สมัยพุทธกาล ดังนั้น สิ่งต่างๆ ที่ทำไว้ในสมัยพระเจ้าอโศกจึงเชื่อถือได้

สุเมธดาบสปรารธนาเป็นพระพุทธเจ้า

ที่ผู้เขียนจะนำเสนอนี้ เป็นการเทียบเคียงโบราณวัตถุกับข้อความในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือนำภาพหินสลักที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกและสมัยอื่น มาเทียบเคียงกับข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา เมื่อมีเนื้อหาตรงกันก็ต้องเชื่อ อันดับแรกขอแนะนำเรื่องทีสุเมธดาบสปรารธนาเป็นพระพุทธเจ้าในสมัยพระเจ้าที่ปังกร แต่โบราณวัตถุเป็นของที่ทำขึ้นทางคันธาระเป็นหินสลักภาพสุเมธดาบส นอนทอดกายเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้ากับพระสาวกเหยียบข้ามโคลนตม

Sumedha abhinihara-karana or mulanidhana before the Dipankara Buddha. Sumedha later became Gotama Buddha. คำบรรยายภาพจากอินเทอร์เน็ตเป็นภาษาบาลีอักษรโรมันปนภาษาอังกฤษ ถอดเป็นภาษาไทย ดังนี้ สุเมธดาบสกระทำอิณินหาร (คือตั้งความปรารถนา) ต่อพระพักตร์ พระพุทธเจ้าที่ปังกร ซึ่งในกาลต่อมาสุเมธดาบส ได้มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโคดม

ภาพหินสลักเป็นพุทธศิลป์สมัยคันธาระที่พวกชาวพุทธกรีกทำขึ้นช่วง พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕ ก่อนสมัยที่พระพุทธโฆสาจารย์จะไปแปลอรรถกถาภาษาสิงหลกลับเป็นภาษามคธ

ที่เกาะสิงหล ข้อความเรื่องทีสุเมธดาบสนอนทอดกายเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าที่ปังกร กับพระสาวกเหยียบเดินข้าม ปราภฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกขุททกนิกายพุทธวงศ์ในรูป คาทาแปลความว่า

“เราสยายผมแล้วลาดผ้าคากรองและหนังสัตว์ลงบนเปือกตมแล้วนอนคว่ำหน้าลง ที่นั่นด้วยคิดว่าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้ง(สาวก)ผู้เป็นศิษย์จงเหยียบเราเสด็จไปเถิด อย่าทรงเหยียบเปือกตมนั้นเลยข้อนั้นจักเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่เรา”^๖

ปราภฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดก^๗ ปราภฏในคัมภีร์อปทานอรรถกถา^๘ ปราภฏ ในคัมภีร์พุทธวงศ์อรรถกถา^๙ ซึ่งเล่าเรื่องทีสุเมธดาบสตั้งความปรารถนาแทบบาทมูล พระพุทธเจ้าที่ปังกร เพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งพระพุทธเจ้าที่ปังกรได้ทรง พยากรณ์ว่า สุมเมธดาบสจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นับจากสมัยของพระองค์ไป ๔ อสงไขย ๑ แสนกัป แสดงว่าเรื่องนี้รู้กันมาก่อนสมัยพระพุทธโฆสาจารย์ ผู้สนใจศึกษาข้อมูลได้ จากคัมภีร์ตามที่อ้างนั้น

ในภาพหินสลักนี้ ศิลปินสลักภาพสุมเมธดาบสมอบอยู่แทบพระบาทของ พระพุทธเจ้าที่ปังกร ไม่ได้อยู่ในลักษณะนอนทอดกาย และเนื้อหาในคัมภีร์ พระพุทธเจ้า ที่ปังกรก็มีได้ทรงเหยียบร่างของสุมเมธดาบส ถ้าทรงเหยียบสุมเมธดาบสข้ามโคลนไปกับ พระชีณาสพ ๔ แสนรูป สุมเมธดาบสละแน่

^๖ ขุ.พุทธ. (บาลี) ๓๓/๕๒-๕๓/๔๕๒, ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๕๒-๕๓/๕๗๓.

^๗ ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๙-๒๑, ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๒๑-๒๓.

^๘ ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๑๙-๒๑, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/๓๓-๓๖.

^๙ ดูรายละเอียดใน ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๓-๑๓๖, ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๒๐๐-๒๐๔.

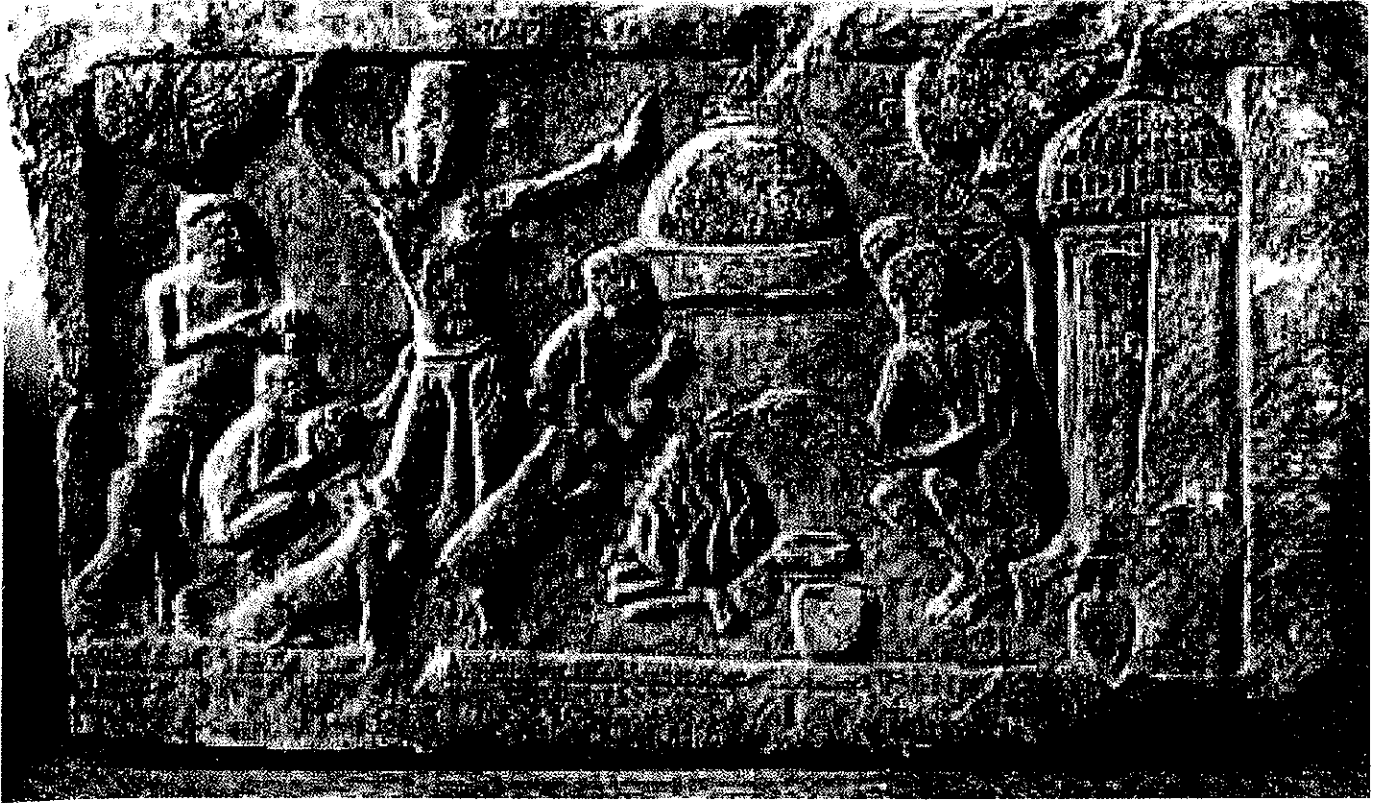

หินสลักภาพนี้ สุธเมธดาบสสยายผมให้พระพุทธเจ้าที่ปังกรทรงเหยียบ ตรงกับข้อความในคัมภีร์ที่ว่า “พระพุทธเจ้าที่ปังกรประทับยืนที่เมืองศิระะของสุเมธดาบส ทอดพระเนตรดูสุเมธดาบสนอนบนหลังเปือกตมทรงดำริว่า ดาบสปราราณาเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ความปราราณาของเขาจักสำเร็จหรือไม่หนอ ทรงส่งพระอนาคตังสญาณพิจารณาก็ทรงทราบว่า ล่วงไป ๔ อสงไขย ๑ แสนกัปนับแต่นี้ เขาก็ได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดม”^{๑๐}

สุเมธดาบสสร้างบารมี

จากการที่สุเมธดาบสปราราณาจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปังกรว่าจะได้สมความปรารณานั้น ท่านได้เวียนว่ายตายเกิดสร้างบารมี

^{๑๐} ชู.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๔-๒๕, ชู.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๑/๒๖-๒๗.

หลายร้อยชาติ ส่วนหนึ่งจัดเป็นชาดก ๕๐๐ กว่าชาดก และยังมีที่ไม่จัดเป็นชาดกอีกหลายชาติ ซึ่งการบำเพ็ญบารมีนั้น ต้องทุกข์ยากแสนสาหัส บางชาติต้องถึงกับยอมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น มีภาพหินสลักชาดกสมัยพระเจ้าอโศกจำนวนมาก ที่มีการแสดงภาพตรงกันกับข้อความในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้เขียนขอนำมาเป็นตัวอย่างจำนวน ๖ ภาพ ภาพหินสลักชาดกที่พระโพธิสัตว์สละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น คือชาติที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมณฑิตกระต่าย เรียกว่า สสบัณฑิตชาดก

ในภาพศิลปะนี้ได้สลักรูปกองไฟ มีภาพพญากระต่ายโดดเข้ากองไฟ มีภาพลิงภาพสุนัขจิ้งจอก ภาพที่นั่งอยู่หลังลิงคงเป็นนาค ซึ่งเป็นเพื่อนกัน ภาพคนยืนอยู่ทางข้างนาคเป็นท้าวลักกะแปลงมาขอปลาจากนาค ภาพคนที่ยืนอยู่ข้างสุนัขจิ้งจอกเป็นท้าวลักกะแปลงมาขออาหาร ส่วนภาพคนที่นั่งอยู่หน้ากองไฟนั้นเป็นท้าวลักกะแปลงเป็นพราหมณ์รอให้พญากระต่าย กระโดดเข้ากองไฟอย่างตัวให้ตนกิน พระโพธิสัตว์ยอมสละชีวิตโดดเข้ากองไฟอย่างตนให้พราหมณ์กิน จัดเป็นปรมัตถบารมี^{๑๑} ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เป็นภาพ

^{๑๑} ศึกษารายละเอียดได้ใน ชุ.ชา.จตุกก. (บาลี) ๒๗/๓๑๖/๑๐๔, ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๓๑๖/๑๖๙, ชุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) ๔/๒๕๔-๒๕๙, ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๓/๔/๔๘๒-๔๘๙.

หินสลักจากสถูปการหุด สมัยพระเจ้าอโศก ภาพหินสลักชาดกอีกเรื่องหนึ่ง นักเรียนภาษาบาลีคุ้นมาก เป็นเรื่องในอดีตชาติของพระกุมารกัสสปะกับมารดา นั่นคือนิโครธชาดกหรือมิกชาดก ว่าด้วยเรื่องของพระกุมารกัสสปะกับมารดาที่ตั้งท้องแล้วเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีโดยไม่รู้ตัว ภาพหินสลักนี้ด้านบนมีจารึกอักษรพราหมีว่า มิกชาดก

มิกชาดก (นิโครธชาดก) ถ้าพิจารณาคาถาแห่งชาดกนี้ซึ่งกล่าวไว้สั้นๆ ว่า

นิโครธเมว เสเวยย น สาขมุปลวเส

นิโครธสมิ มตํ เสยโย ยญเจ สาขสมิ ชีวิติ^{๑๒}

“เจ้าพึงคบหากับเนื้อนิโครธเท่านั้น อย่าไปคบหากับเนื้อสาขะ ตายอยู่กับเนื้อนิโครธยังดีกว่ามีชีวิตอยู่กับเนื้อสาขะ”

จากข้อความเท่านั้น ไม่มีศิลปินทางปฐมีกรรมที่ไหนจะสามารถถอดเอาเรื่องราวมาแกะสลักภาพเหตุการณ์ต่างๆ ได้ ดังภาพนี้ แต่ในภาพหินสลักนั้น ได้บรรยายเรื่องราว

^{๑๒} ชุ.ชา.เอกก. (บาลี) ๒๗/๑๒/๔, ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๑ ฉบับมหาจุฬาฯ.

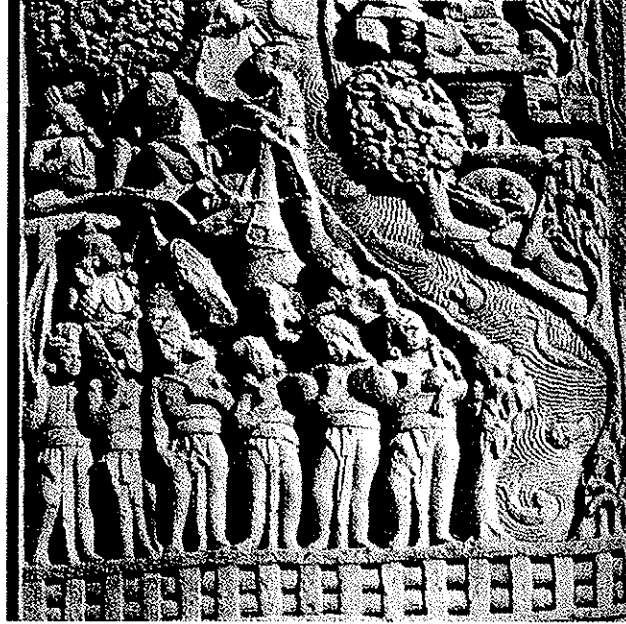
ในส่วนที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก คือ (๑) ด้านริมขวาตอนบนของภาพ มีกว้างอยู่ ๔ ตัว สองตัวกำลังวิ่งหนีสุดชีวิต ตัวหนึ่งหันมามองดูนายพรานด้วยความหวาดกลัว อีกตัวหนึ่งนอนตายอยู่ (๒) ถัดลงมา มีกว้างตัวหนึ่งนอนตายคอพาดอยู่บนเขียงไม้ (๓) ล่างสุด เนื้อนิโครธยืนอยู่ข้างเขียง มีพ่อครัวอยู่ด้วย (๔) ตรงกลางเนื้อนิโครธกำลังแสดงธรรมให้พระเจ้ากาสิพัง^{๑๓}

จากหลักฐานนี้ แสดงให้เห็นว่า ทั้งคาถาชาดกและนิทานชาดก มีปรากฏแล้ว ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก ไม่ใช่พระสงฆ์ชาวสิงหล (ศรีลังกา) แต่งคาถาชาดกแล้ว พระพุทธโฆสจารย์มาแต่งนิทานชาดกที่สิงหล ภาพหินสลักเล่าเรื่องชาดกภาพต่อไป ขอนำเสนอภาพหินสลักชาดก เรื่องมหากปิชาดก

ภาพนี้ผู้เขียนดึงจากอินเทอร์เน็ต เป็นภาพหินสลักมหากปิชาดกประดับสฐูปการุฬุตสมัยพระเจ้าอโศก เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ ปัจจุบันสฐูปการุฬุตถูกทำลายไปแล้ว เซอร์คันทิงแฮม นักโบราณคดีชาวอังกฤษได้รวบรวมเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กัลกัตตา ที่เป็นหินสลักชาดกจำนวน ๒๘ ภาพ

^{๑๓} คีกรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ชู.ชา.เอกก. (บาลี) ๒๗/๑๓/๔, ชู.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๒/๖, ชู.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๐๕-๒๑๖, ชู.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๑/๒๓๓-๒๔๕.

ภาพนี้ผู้เขียนดึงจากอินเทอร์เน็ต เป็นภาพเล่าเรื่องมหากปิชาดกเช่นกัน ประดับ
 สถูปศานูจี เป็นภาพที่ทำขึ้นภายหลังภาพที่มาจากสถูปमारहुत ภาพหินสลักทั้ง ๒ ภาพ
 มีการบรรยายภาพตรงกับข้อความในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ข้อความภาษาบาลีใน
 มหากปิชาดกจากคัมภีร์ชู้ททกนิกาย ชาดก ดังนี้

อดุตานัน สงกมม กตวา
 กิ ตวั เตลลํ กิเม ตุยหํ
 ราชาหํ อีสสุโร เตลลํ
 เตลลํ โสภปรเตทานัน
 อุลลลงฆยิตวา อดุตานัน
 ตโต อปรปาเทสุ
 จินนพุมมิว วาเตน
 โสหํ อปปรภาวํ ตตถ
 ตํ มํ วีณายตํ สนตํ
 สมนุกุกมนตวา ปาเทหิ
 ตํ มํ น ตปปรตี พนฺโธ
 สุขมาหริตํ เตลลํ

โย โสตุถิ สมนตารยิ
 โหนติ เทเต มหากปิ.
 ญฺถสฺส ปรีหารโก
 ภิตานนเต อรินทม.
 วิสสญฺจจฺจนุโน สตํ.
 ทฬฺหํ พนฺธํ ลตาคุณฺ.
 นุณฺโณ รุกขมฺปาคมี.
 สาขํ หตฺเถหิ อคคหิ.
 สาขาย จ ลตาย จ
 โสตุถิ สาขมิกา คตา.
 วโธ เม น ตเปสฺสตี.
 เยลลํ รชชมการยิ.^{๑๔}

^{๑๔} ชู.ชา.สตตก. (บาลี) ๒๗/๔๐๗/๑๗๓.

(พระราชชาตรีสถามพญาลิงว่า)

พญาลิง เจ้าทอดตัวเป็นสะพานให้ลิงเหล่านี้ข้ามไปโดยสวัสดิ์เจ้า
เป็นอะไรกับลิงเหล่านั้น ลิงเหล่านั้นเป็นอะไรกับเจ้า

(พญาลิงกราบทูลว่า)

ขอเดชะพระองค์ผู้ปราบข้าศึก

ข้าพระองค์เป็นพญาลิงผู้เป็นใหญ่ปกครองฝูงลิงเหล่านั้น

ผู้มีทั้งความเศร้าโศกและความกลัวต่อพระองค์

ข้าพระองค์ได้ฟังตัวซึ่งมีเถาว์วัลย์ผูกติดที่ ๒ ทำหลังอย่างมั่นคง

ไปจากต้นไม้ประมาทชั่วร้ายอันธนูที่ปลดสายแล้ว

ข้าพระองค์นั้นพุ่งออกไปตามลมเข้าหาดันมะม่วงนี้

ดูจเมฆมฤกลมพัดขาด เมื่อไปไม่ถึงจึงใช้เท้าหน้าทั้ง ๒

จับกิ่งมะม่วงกลางอากาศนั้น

ข้าพเจ้านั้น ถูกกิ่งไม้และเถาว์วัลย์ซึ่งอยู่เหมือนสายพิน
พวกลิงใช้เท้าเหยียบข้ามไปโดยสวัสดิ์

การผูกด้วยเถาว์วัลย์นั้นไม่ทำให้ข้าพเจ้าเดือดร้อน

ถึงตายก็ไม่เดือดร้อน ขอข้าพเจ้าได้นำความสุข

มาให้แก่ฝูงลิงที่ข้าพเจ้าปกครองอยู่ (เท่านั้น) ^{๑๕}

พิจารณาดูภาพหินสลักและคาถาภาษาบาลีพร้อมคำแปลภาษาไทย แทบไม่ต้อง
ขยายความ แต่เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เฉพาะเรื่องนี้ผู้เขียนขอเล่าเรื่องในอรรถกถา
ชาดก เสริมด้วย

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานรมีบริวารจำนวนมากอาศัยอยู่ในป่า
หิมพานต์ ได้พาบริวารไปเก็บผลมะม่วงซึ่งยืนต้นอยู่ริมแม่น้ำคงคาแผ่กิ่งก้านไปในทิศทั้ง ๔
ผลมะม่วงสุกหล่นบนบกในบริเวณต้น มีกิ่งหนึ่งที่ยื่นไปในแม่น้ำคงคา ผลสุกจะหล่นลง

^{๑๕} ชู.ชา.สตตก. (ไทย) ๒๗/๔๐๗/๒๗๐-๒๗๑.

ในแม่น้ำคงคา พญาวานรคิดว่าสักวันหนึ่งภัยจักเกิดแก่พวกตน เพราะผลมะม่วงสุกที่หล่นลงในแม่น้ำ จึงสั่งบริวารให้กินผลมะม่วงที่กิ่งนั้นตั้งแต่ผลเล็กๆ บ้างเด็ดทิ้งบ้าง ตั้งแต่เป็นช่อมะม่วง จนหมด มะม่วงสุกผลหนึ่งช่อนอยู่ในรังมดแดงสุกงอม ผุ่งลึงมองไม่เห็น ล่องหล่นลงไปใต้มแม่น้ำคงคาลอยไปติดตาข่ายของพระเจ้ากรุงพาราณสี ที่โปรดให้ขึงไว้ในเวลาที่พระองค์ลงสรงสนาน พระเจ้ากรุงพาราณสีได้เสวยมะม่วงผลนั้นแล้วทรงติตรส ได้พาข้าราชการบริวารลงเรือหลายลำให้นายพรานนำทางทวนกระแสน้ำขึ้นไปจนถึงต้นมะม่วงได้เสวยผลมะม่วง พวกข้าราชการบริวารพากันกิน ตั้งค่ายพักอยู่ในบริเวณใกล้ๆ ต้นมะม่วงนั้น พวกราชบุรุษได้จัดเวรยามก่อกองไฟไว้ทุกทิศแต่ก็พากันหลับหมด พอเวลาเที่ยงคืน พญาวานรได้พาบริวารไต่ขึ้นไปกินผลมะม่วง พระราชาทรงตื่นบรรทมเห็นผุ่งวานร จึงทรงปลุกข้าราชการ ให้เรียกพวกแม่ธนูมาล้อมเตรียมยิงพวกวานร รับสั่งว่า “พรุ่งนี้เราจะกินมะม่วงกับเนื้อวานร”

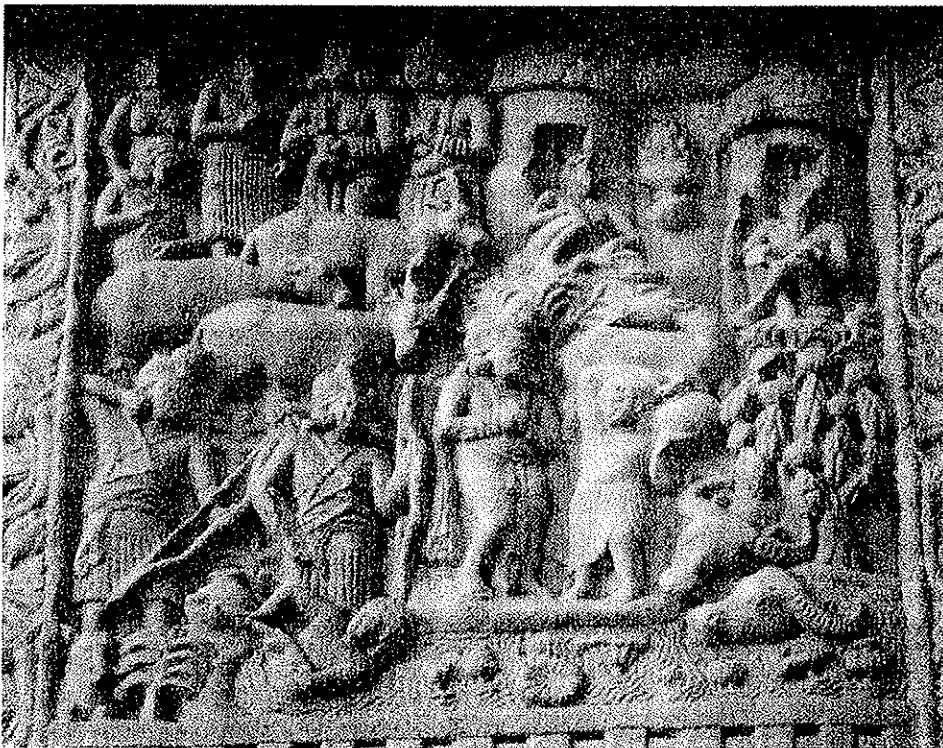
พวกวานรพอเห็นเหตุการณ์นั้นเข้า ก็กลัวตาย ไม่รู้จะหนีไปทางไหน พากันไปบอกพญาวานร ต่างตัวสันสะท้อนบอกพญาวานรว่า พวกนักแม่นธนูยึนล้อมต้นมะม่วง จ้องยิงลิงที่จะหนีไป พวกเราจะทำอย่างไรดี พญาวานรปลอบใจบริวารไม่ให้กลัว ตนจะช่วยชีวิตวานรทุกตัว พญาวานรได้วิ่งขึ้นกิ่งที่ตั้งตรงไต่ไปทางกิ่งที่ชี้ไปทางปากแม่น้ำคงคา ผุ่งโน้นโดดจากปลายกิ่งไปไกลประมาณ ๑๐๐ ชั่วคันทนูตกลงที่ยอดพุ่มไม้ลงจากพุ่มไม้แล้วกำหนดระยะทางอากาศที่ตนกระโดดมา รีบกัดต้นหวายเกาะกาบออก กะช่วงไว้ ๒ ช่วง คือ ช่วงระยะที่ผูกต้นไม้ที่ผุ่งนั้น ช่วงที่จะชิงไปในอากาศ แต่ไม่ได้กะระยะที่ผูกสะเอวของตน พญาวานรลากเส้นหวายไปผูกปลายข้างหนึ่งที่ต้นไม้ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ผูกปลายข้างหนึ่งที่สะเอวของตนแล้วกระโดดกลับไปยังต้นมะม่วงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากพญาวานรไม่ได้กะระยะที่ผูกสะเอวของตน จึงไม่อาจจะเอาปลายหวายผูกต้นมะม่วงได้ จึงเอามือของตนยึดกิ่งมะม่วงไว้แน่นแล้วส่งสัญญาณให้บริวารเหยียบหลังไต่ข้ามเส้นหวายไป บริวารพากันไหวพญาวานรข้ามไปอย่างปลอดภัย พระเทวทัตในชาตินั้นเกิดเป็นลิงอยู่ในกลุ่มบริวารด้วย ผูกใจเจ็บพญาวานรออยู่ จึงไต่ขึ้นกิ่งสูงแล้วโดดลงเหยียบหลังพญาวานร ทำให้พญาวานรหัวใจแตก เกิดทุกข์ทรมานอย่างแรง

ทางฝ่ายพระเจ้ากรุงพาราณสีเห็นเหตุการณ์ตลอด ทรงดำริว่า วานรตัวนี้เป็นสัตว์

ดิรัจฉาน ได้ช่วยบริวารของตนให้รอดปลอดภัย โดยมีได้คำนึงถึงชีวิตของตน พอสว่าง พระองค์รับสั่งให้ข้าราชการบริพารค่อยๆ นำพญาวานรลงมาบำบัดรักษาแล้วตรัสถามตามข้อความที่เป็นคาถาข้างต้นนั้น^{๑๖}

ในภาพหินสลักกับเนื้อหาในคัมภีร์ตรงกัน เพียงแต่ในภาพหินสลักใช้เถาว์ลัย (ลตา) ผูกขาตามพระไตรปิฎก ในคัมภีร์อรรถกถาที่ใช้ผูกสะเอว คำว่า ลตา เถาว์ลัย อรรถกถาหมายเอา เวตตลตา เถาหวายหรือต้นหวาย

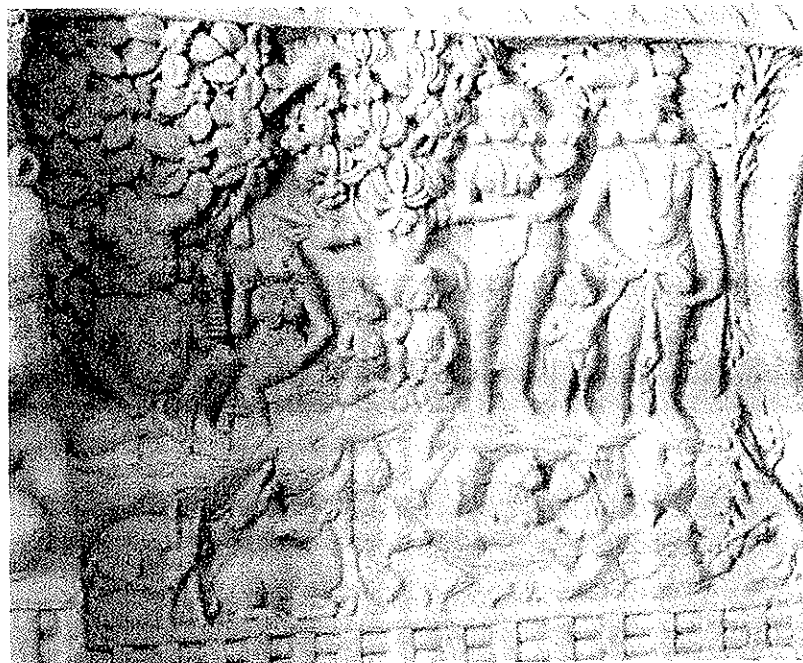
ภาพหินสลักชาดกที่ผู้เขียนขอแนะนำอีกภาพหนึ่ง เป็นชาดกหนึ่งในเทศชาติชาดก นั่นคือสุวัณณสามชาดก ผู้เขียนดึงภาพจากอินเทอร์เน็ตเช่นกัน ครั้งแรกไม่แน่ใจว่าเป็นสุวัณณสามชาดก เพราะคำบรรยายภาพภาษาอังกฤษ ตรงที่ใช้บาลีโรมันท่านใช้คำสันสกฤตว่า shyama jataka : สยม ชาดก คำว่า สยม ในภาษาสันสกฤตตรงกับคำว่า สาม ในภาษาบาลี

ภาพหินสลักนี้ศิลปินสลักแผ่นหินเล่าเรื่องสุวัณณสามชาดก พิจารณาดูในภาพ ด้านบนจะเห็นมารดาบิดาของสุวัณณสามนั่งอยู่หน้าอาศรม มีกองไฟอยู่ระหว่างอาศรม มีภาพสุวัณณสามแบกหม้อน้ำไปตักน้ำมีสัตว์ป่าแวดล้อม มีภาพพระเจ้าปิลักษีไช้ธนูยิง

^{๑๖} คึกษาบายละเอียดยใน ขุ.ชา.สตุตทก. (บาลี) ๕/๑๖๔-๑๖๗, ขุ.ชา.สตุตทก.อ. (ไทย) ๓/๕/๓๓๔-

สุวัณณสาม มีภาพสุวัณณสามถูกยิงนอนสลบอยู่ภาพนี้เป็นภาพหินสลักประดับสถาปัตยกรรม
ซึ่งสร้างสมัยพระเจ้าอโศก ส่วนภาพสุวัณณสามชาดกน่าจะสร้างภายหลัง คีกราย
รายละเอียดเรื่องสุวัณณสามชาดกได้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดกและอรรถกถา^{๑๗} นอกจากนี้
นี้ยังมีภาพหินสลักชาดกจากสถาปัตยกรรมอีกจำนวนมากที่หลงเหลือจากการถูกทำลาย
เพื่อเอาหินไปสร้างบ้านทำถนน ภาพหินสลักชาดกภาพสุดท้ายที่ผู้เขียนขอนำเสนอ คือ
ภาพหินสลักเวสสันดรชาดก

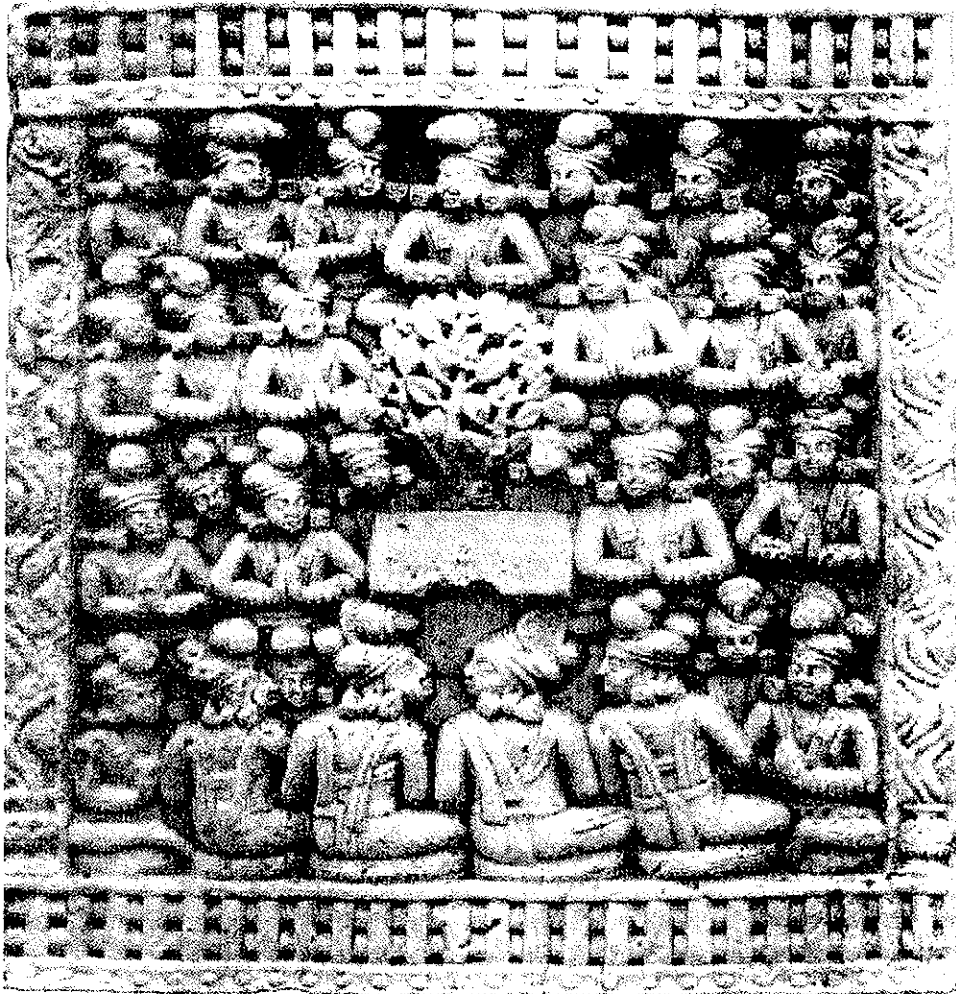
ภาพนี้ผู้เขียนดึงจากอินเทอร์เน็ต เป็นภาพหินสลักเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก
ประดับสถาปัตยกรรม ในคำบรรยายภาษาอังกฤษมีคำภาษาบาลีอักษรโรมันว่า “Vessantara
Jataka : เวสสันดร ชาดก” เมื่อพิจารณาดูภาพหลายฉากที่ศิลปินสลักไว้ในหินแผ่นเดียวกัน
มีภาพพระเวสสันดรจุ่งชาลีกับพระนางมัทรีอุ้มกัณหา มีภาพชาลีกับกัณหาเล่นกัน มีภาพ
พระเวสสันดรสนทนากับพระนางมัทรี ด้านบนมีภาพต้นไม้และภาพคล้ายเครื่องถ้วย ภาพ
กวาง ด้านล่างมีภาพกวาง มีภาพสระบัวที่ชาลีกับกัณหาลงไปซ่อนตัวเมื่อคราวที่ชูชกมาขอ
เป็นเรื่องเวสสันดรชาดกแน่นอน^{๑๘}

^{๑๗} ชุ.ชา.ม. (บาลี) ๒๘/๕๕๐/๑๕๕-๑๖๕, ชุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๕๕๐/๒๒๙-๒๔๕, ชุ.ชา.ม.อ.
(บาลี) ๙/๑๐๘-๑๕๐, ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๔/๒/๑๖๘-๒๑๓.

^{๑๘} คีกรายละเอียดเวสสันดรชาดกได้ใน ชุ.ชา.ม. (บาลี) ๒๘/๕๕๗/๓๐๘-๓๘๕, ชุ.ชา.ม.
(ไทย) ๒๘/๕๕๗/๔๕๗-๕๖๐, ชุ.ชา.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๕๕๗/๒๘๗-๔๖๐, ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๔/๓/๕๕๙-
๘๑๔.

พระพุทธเจ้าโคดมเสด็จอุบัติ

พระโพธิสัตว์ ผู้ได้กระทำความปรารถนาแทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าที่ปึงกร ได้รับการพยากรณ์ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในอนาคตได้เลือกเฟ้นธรรมที่กระทำ ให้เป็นพระพุทธเจ้า ได้เห็นพุทธการกธรรม ๑๐ ประการ ทำนบ่าเพ็ญธรรมเหล่านั้น อยู่มาจนถึงอัฐภาพพระเวสสันดร ในเวลาสิ้นอายุ จุตินจากอัฐภาพนั้นไปเกิดในดุสิตบุรี^{๑๔} จนถึงเวลาที่จะเสด็จอุบัติลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เทวดาในหมื่นจักรวาลได้พากันไป ทูลเชิญลงมาอุบัติเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ภาพนี้เป็นภาพหินสลักเทวดาในหมื่นจักรวาลมาทูลเชิญเทพบุตรสันดุสิต ซึ่งใช้ ภาพสัญลักษณ์เป็นพระแท่นกับตันโพธิ์ ที่สถูปคายนุจิมี่ทั้งหินสลักที่ทำภาพพระโพธิสัตว์ และใช้สัญลักษณ์ เหล่าเทวดาทูลเชิญเทพบุตรสันดุสิตเป็นคาถาว่า

^{๑๔} สรุปลความจาก ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๑-๓๒, ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๑/๕-๘๐.

กาโลยฺ เต มหาวีร

อุปฺปชช มาตุกฺขณิยํ

สเทวกํ ตารยนฺโต

พฺพชฺฌสฺส อมตํ ปทํ

ข้าแต่พระมหาวีระ บัดนี้ ถึงเวลาสมควรของพระองค์แล้ว
ขอเชิญพระองค์เสด็จอุบัติในพระกรรมมารดาตรัสรู้มตบท
ช่วยสัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้น(สังสารวัฏ)เกิด^{๒๐}

เมื่อเทพบุตรสันดุสิต ได้เลือกสถานะ ๕ ซึ่งเรียกว่า ปัญจมหาวิโลกนะ ตามที่
ต้องการแล้วก็จุติลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดา ตามภาพหินสลักจากสถูป
การุฬารูปต่อไป

^{๒๐} คีกรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชุ.พุทฺธ. (บาลี) ๓๓/๖๗/๔๔๕, ชุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๖๗/๕๖๕, ชุ.พุทฺธ.อ. (บาลี) ๘๘-๘๙, ชุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๑๔๒-๑๔๓.

ภาพหินสลักนี้ มีตัวอักษรพราหมณ์อยู่ด้านบน เป็นภาษาปรากฤต(ภาษาบาลีสสมัย
อโศก) ถอดเป็นอักษรไทยว่า ภควโต อุกฤษติ แปลว่า การก้าวลงของพระผู้มีพระภาค
เทียบกับภาษาบาลีปัจจุบัน ภควโต โอฤษติ แปลว่า การก้าวลงของพระผู้มีพระภาค
หรือโพธิสัตตสส คพฺภาวกฤษติ การก้าวลงสู่พระกรรม์ของพระโพธิสัตว์ คือเสด็จลงมา
ถือปฏิสนธิ เป็นภาพหินสลักพระโพธิสัตว์ ปรางค์เป็นช้างเผือกเข้าไปในพระกรรม์ของ
พระนางสิริมหามายา ตรงกับข้อความในคัมภีร์อรรถกถา^{๒๑} เมื่อพระมารดาทรง
พระกรรม์ครบ ๑๐ เดือน ก็ได้ประสูติจากพระกรรม์ ตามภาพหินสลักภาพต่อไป ซึ่งตรง
กับข้อความในคัมภีร์พอสรุปได้ว่า

พระนางสิริมหามายาประทับยืนจับกิ่งต้นสาละประสูติพระโอรส ทำวมหาพรหม
๔องค์ นำชายทองมารองรับพระโพธิสัตว์แล้ววางไว้ตรงพระพักตร์ของพระนางสิริมหามายา
พลาทูลว่า “พระเทวี ขอพระองค์จงดีพระทัย พระราชบุตรของพระองค์มีศักดิ์ใหญ่
อุบัติขึ้นแล้ว” พระโพธิสัตว์ไม่แปดเปื้อนด้วยสิ่งปฏิกูลอันไม่สะอาดประสูติออกมา พระองค์
เหยียดพระหัตถ์และพระบาทสองข้างออกมา ยืนตรงดุจพระธรรมกถึกกลางจกธรรมาสน์
ดุจบุรุษลงจากบันได ^{๒๒}

^{๒๑} ชุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๗๖-๗๗, ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๘๐-๘๑.

^{๒๒} ชุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๗๖-๗๗, (ไทย) ๓/๑/๘๐-๘๑.

ภาพนี้เป็นภาพหินสลัก พระกุมารประสูติออกทางสะเอวตามคติมหายาน ในภาพมี เทวดาเอาตาข่ายทองรองรับ มีภาพพระกุมาร ประทับยืน แสดงว่าหลังจากประสูติแล้ว เสด็จดำเนินได้ เป็นพุทธศิลป์แบบคันธาระ การสลักภาพใกล้เคียงกับข้อความที่กล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นข้อความในคัมภีร์อรรถกถา

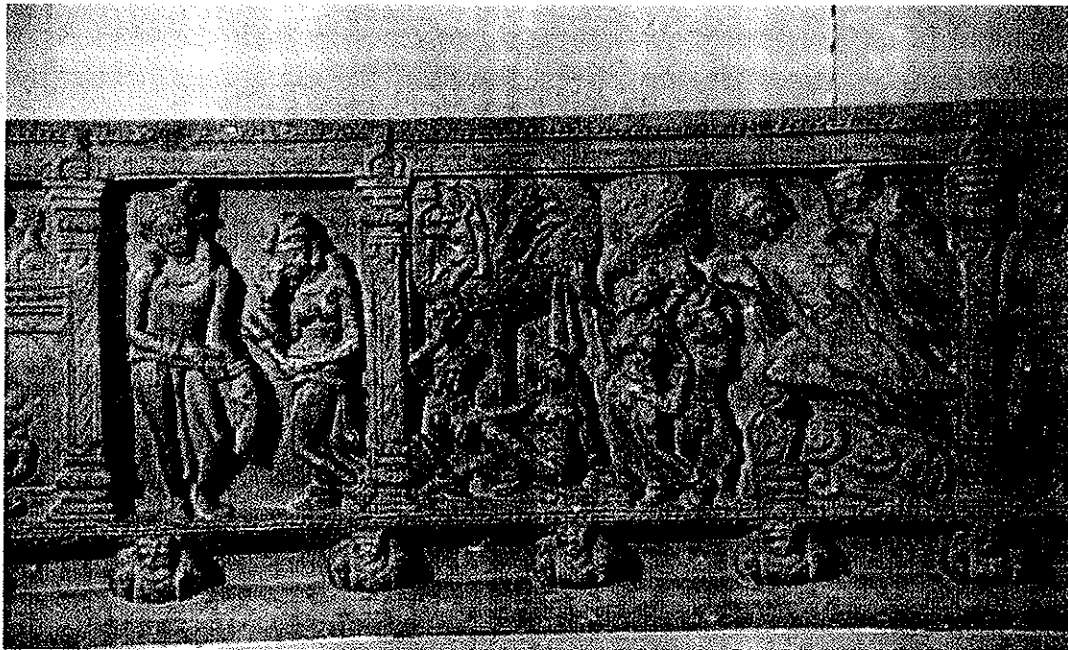
ประดิษฐานพระศาสนา

ภาพหินสลักเสด็จออกผนวชซึ่งศิลปินสลักตรงกับข้อความในอรรถกถาก็มี แต่ผู้เขียนขอตัดไปถึงเหตุการณ์ที่พระองค์เสด็จออกผนวช บำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้ ออกประกาศศาสนา ประดิษฐานพระศาสนาในกรุงราชคฤห์ จนอนาถปิณฑิกเศรษฐีไปกรุงราชคฤห์แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธรองค์พร้อมภิกษุสงฆ์ไปจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี ทรงรับนิมนต์ อนาถปิณฑิกเศรษฐีกลับไปแสวงหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อสร้างวัดเป็นที่พักสำหรับพระพุทธรองค์พร้อมภิกษุสงฆ์ ก็ได้สวนของเจ้าชตราชกุมาร ซึ่งต้องซื้อด้วยการเอาเหรียญกษาปณ์เติมพื้นที่ ดังภาพหินสลัก ที่ศิลปินสลักเล่าเรื่องต่อไปนี้

ภาพหินสลักอนาถบิณฑิกเศรษฐีซื้อสวนเจ้าเซตสร้างวัด ในภาพแสดงเป็นบุคคลใช้เกวียนบรรทุกกหาปณะมาปูบนพื้นที่สวนเซตวันจนเต็มพื้นที่สวน^{๒๓} สมเด็จพระเพทรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ วันพุธที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๓๐ ได้เสด็จเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กัลกัตตา ตอนที่ทรงดูภาพอนาถบิณฑิกเศรษฐีซื้อพระเซตวันทรงเล่าว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีซื้อพระเซตวัน เอาเหรียญทองปูพื้นที่บริเวณ เหรียญอย่างี่อนาถบิณฑิกเศรษฐีซื้อพระเซตวันนั้นแต่แรกขุดพบแต่เหรียญเงิน เพิ่งพบเหรียญทองเมื่อเร็วๆ นี้^{๒๔} ทูตผู้นำเสด็จชมคงเล่าถวาย ภาพนี้เป็นภาพหินสลักประดับสถาปัตยกรรมพุทธ สมัยพระเจ้าอโศก พ.ศ. ๓๐๐ เซอร์คันนิงแฮมรวบรวมจากสถาปัตยกรรมที่ถูกพวกชาวบ้านทำลายมาเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกัลกัตตา

ช่วงที่ประทับอยู่วัดพระเซตวัน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดา แล้วโปรดให้เจ้าชายนั้นทพุทธอนุชาอุปสมบทเป็นภิกษุและในราหุลกุมารบวชเป็นสามเณร แล้วทรงพามากรุงสาวัตถีพักอยู่ที่วัดพระเซตวัน พระนั้นทะไม้เป็นอันที่จะประพฤติพรหมจรรย์

^{๒๓} คีกรายละเอียดได้ใน วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๐๔-๓๑๕/๗๒-๘๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๑๕/๑๑๑-๑๓๑.

^{๒๔} คีกรายละเอียดได้ใน **ทัศนะจากอินเดีย**, พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเพทรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้งกรั๊ฟ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๖๗

มีภาพหินสลักที่นาถารชุนโกณฑะ สมัยอมราวดี ประมาณ พ.ศ. ๘๐๐ ก่อนสมัยพระพุทธโฆสจารย์แต่งอรรถกถา ด้านขวาของภาพเป็นภาพเจ้าชายนันทะกับเจ้าหญิงชนบทกัลยาณี อีกด้านเป็นภาพนางอัปสร แต่ไม่ถึง ๕๐๐ นาง แผ่นหินไม่พอสลัก ถัดไปเป็นนางสิงห์บนดอกไม้ในนาที่ไฟไหม้ มุมบนเป็นภาพพระพุทธเจ้าทรงจับพระหัตถ์พระนันทะพาไปชมนางอัปสร

เรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์พอสรุปได้ ดังนี้ กล่าวย่อไป เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระประยูรญาตินั้น ในวันที่ ๓ ที่เสด็จไปถึง เป็นวันอภิเษกสมรสของเจ้าชายนันทะกับเจ้าหญิงชนบทกัลยาณี พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตประทานบาตรให้เจ้าชายนันทะอุ้ม ตรีศอวยพรแล้วเสด็จกลับ พระองค์มิได้ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของเจ้าชายนันทะ ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า เจ้าชายนันทะจึงมีอาจุทูลขอให้พระองค์ทรงรับบาตรคืน ได้แต่ดำริว่า “พระพุทธองค์ คงจะทรงรับบาตรที่หวั่นไต่” พระองค์ก็มิได้ทรงรับ เจ้าชายนันทะก็คิดว่า “คงจะทรงรับที่ริมเชิงบันได” พระองค์ก็ไม่ทรงรับ เจ้าชายนันทะก็คิดว่า “คงจะทรงรับที่พระลานหลวง” พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงรับ เจ้าชายนันทะจะเสด็จกลับ แต่ต้องจำตามส่งเสด็จอย่างไม่เต็มพระทัย ดำเนินไปดำริไปว่า “พระพุทธองค์จะทรงรับในที่นั้นในที่นี้”

ขณะนั้น พวกหญิงบริวารเห็นเข้าจึงรีบไปทูลเจ้าหญิงชนบทกัลยาณีว่า “พระพุทธองค์ทรงพาเจ้าชายนันทะเสด็จไปแล้ว พระองค์คงจะพรากเจ้าชายนันทะจากเจ้าหญิง”

เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีได้ยินแล้ว น้ำพระเนตรไหลเกล้าพระเกสากิ่งหนึ่ง รีบออกไปทูลว่า “เสด็จพื่อนันทะ ขอให้รีบเสด็จกลับมา” คำของเจ้าหญิง ประหนึ่งตกลงไปขวางอยู่ในหทัยของเจ้าชายนันทะ พระพุทธองค์ก็ยังไม่ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของเจ้าชายนันทะ ทรงนำเจ้าชายนันทะไปวัดนิโครธารามแล้วตรัสถามว่า “นันทะ เธออยากบวชไหม” เจ้าชายนันทะ ด้วยความเคารพในพระพุทธองค์ แทนที่จะทูลว่า “ไม่บวช พระเจ้าข้า” กลับทูลรับว่า “ข้าพระองค์จะบวช พระเจ้าข้า” พระพุทธองค์รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้เจ้าชายนันทะ เมื่อบวชให้เจ้าชายนันทะแล้วพระพุทธองค์ยังให้พระสารีบุตรเถระบวชราหุลกุมารเป็นสามเณรแล้วเสด็จกลับกรุงราชคฤห์ ทรงรับอาราธนาจากอนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อเสด็จไปจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี

ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พระนันทะรู้สึกเบื่อหน่าย ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ได้ ต้องการจะกล่าวคินสิกขาลาลีก จึงบอกเรื่องนั้นให้ภิกษุทั้งหลายทราบ เรื่องทราบไปถึงพระพุทธองค์ จึงรับสั่งให้พระนันทะเข้าเฝ้าตรัสถามว่า “นันทะ ได้ทราบว่า เธอไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ได้ เธอจะกล่าวคินสิกขาลาลีกหรือ” “จริง พระเจ้าข้า” “นันทะ เธอจะกล่าวคินสิกขาลาลีกไปเพื่ออะไร” “เมื่อตอนที่ข้าพระองค์ออกจากวัง เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีเจ้าสาวของข้าพระองค์ ได้ร้องสั่งให้ข้าพระองค์รีบเสด็จกลับ ข้าพระองค์หวนระลึกถึงคำของนาง จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ได้ จะกล่าวคินสิกขาลาลีกไป”

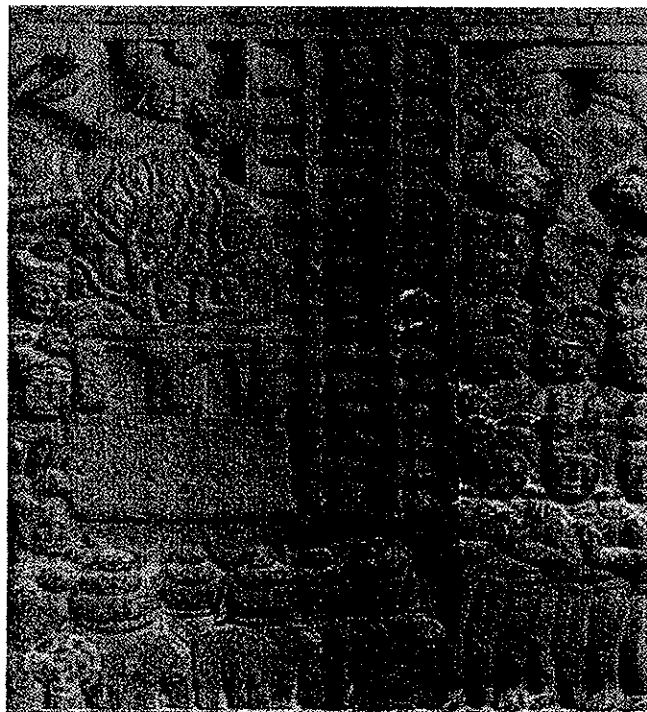
พระพุทธองค์ทรงจับหัตถ์พระนันทะพาไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทวโลกด้วยฤทธิ์ ในระหว่างทางทรงพาแวะไปดูนางลิงรุ่นตัวหนึ่ง หูแหวงจมูกหวีนและหางขาด นั่งเฝ้าอยู่บนต้นไม้ไฟไหม้ ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่งก่อน ทรงให้พระนันทะดูนางอัปสร ๕๐๐ นาง มีเท้าสีแดงดังเท้านกพิราบ ตรัสถามว่า “นันทะ เธอรู้สึกอย่างไร ฝ่ายไหน มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า น่ารักกว่ากัน เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีหรือนางอัปสร ๕๐๐ นางนี้” พระนันทะทูลว่า “ข้าพระองค์มีความรู้สึกต่อนางลิงรุ่นหูแหวงจมูกหวีนและหางขาดฉันใด ก็มีความรู้สึกต่อเจ้าหญิงชนบทกัลยาณี ฉันนั้น การเปรียบเทียบกัน เจ้าหญิงย่อมเทียบกับนางอัปสร ๕๐๐ นางนี้ไม่ได้เลย นางอัปสร ๕๐๐ นางนี้ รูปงามกว่า น่าดูกว่า น่ารักกว่า”

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า “นันทะ ขอให้เธอจงยินดี เราจะเป็นผู้รับประกันเพื่อให้เธอได้นางอัปสร ๕๐๐ นาง” “ถ้าพระองค์เป็นผู้รับประกัน เพื่อให้ข้าพระองค์ได้นางอัปสร ๕๐๐ นาง ข้าพระองค์จะยินดีประพฤติพรหมจรรย์” พระพุทธองค์ทรงพาพระนันทะกลับพระเชตวัน ภิกษุทั้งหลายทราบเข้า ก็พากันวิพากษ์วิจารณ์ว่า “พระนันทะประพฤติพรหมจรรย์เพราะอยากได้นางอัปสร พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้รับประกันเพื่อให้พระนันทะได้กับนางอัปสร” ภิกษุทั้งหลายวิจารณ์หนักเข้า พระนันทะช่วยเขิน ละอาย รังเกียจคำพูดว่าเป็นคนรับจ้างประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผู้ที่พระพุทธองค์ทรงรับประกันไว้ ท่านจึงหลีกเลี่ยงอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียรเด็ดเดี่ยว ไม่นานเลย ก็ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ท่านก็เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทูลขอยกเลิกการที่พระพุทธองค์รับประกันจะให้ท่านได้

นางอัปสร^{๒๕} ข้อความเรื่องนี้มาทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

เสด็จโปรดพุทธมารดา

ที่กรุงสาวัตถีนี้จากเหตุการณ์พระนันทะแล้วมีเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้วเสด็จไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาและเทวดาทั้งหลาย เรื่องที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาในส่วนมากเชื่อกันว่าเป็นตำนานที่พระพุทธโฆสาจารย์แต่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาสาลีนี้ พระพุทธโฆสาจารย์ลงมาแปลอรรถกถาที่เกาะสิงหล พ.ศ.๕๐๐ กว่า แต่ที่สฤปภารหุตมีภาพหินสลักเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก ดังที่ปรากฏนี้

ภาพหินสลักนี้ ศิลปินได้สลักภาพบันได ๓ บันได ใช้พระแท่นกับต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า อีกภาพหนึ่งเป็นภาพหินสลักประดับสฤปภารหุต แต่แสดงภาพบันไดเป็น ๓ ด้าน มีภาพเหล่าเทวดากันแควตรฉัตร ใช้พระแท่นกับต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าเช่นกัน

^{๒๕} ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ชู.อ. (บาลี) ๒๕/๒๒/๑๒๐-๑๒๔, ชู.อ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๒๑๐-๒๑๔, ชู.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๗-๙๕, ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๕๓-๑๖๗.